

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

HEMELVAARTSDAG IS OOK MICHAËLSDAG!

De hemelvaartsdag is een christelijke feestdag. We denken als christelijke kerk terug aan een van de heilsdaden van Christus. De **dag** van Christus' hemelvaart is een grote dag. De Zoon van God **keert terug naar zijn** Vader in de hemel en **krijgt** op grond van het gebrachte offer toegang **tot de hemel**. Vader verwelkomt Hem: Kom binnen, mijn Zoon en ga hier zitten aan mijn rechterhand. Hemelvaartsdag is dag van Christus, dag van zijn overwinning.

Michaëlsdag

Van het bovenstaande doen we niets af als we zeggen dat hemelvaartsdag ook Michaëlsdag is. 'Ook': nuniiner één is en blijft Christus, het is de dag van zijn terugkeer bij zijn hemelse Opdrachtgever. Maar in die overwinning van Christus heeft de aartsengel Michaël een bepaalde rol gespeeld. Het is het bijbelhoofdstuk Openbaring 12 dat ons daarover inforineert. De hemelvaart van Christus komt daarin voor in een bepaalde visionaire vorm. Deze hemelgang is zelfs een beslissend moment in de oorlog tussen God en de draak. Bij die hemelvaart speelt Michael een militaire rol. Hij voert de legers aan die verhinde-

ren dat de draak achter Christus aan de hemel binnengaat. Deze dag van Christus is in bepaalde zin dus ook de dag van Michaël.

Michaëlsdag; deze naam heeft ook echt bestaan, maar hoort tot het kerkelijk erfgoed van de Middeleeuwen dat wij kwijtgeraakt zijn. Michaëlsdag was in de Middeleeuwen en in de vroege Reformatietijd de naam voor 29 september. Volgens het Lutherse perikopenstelsel, het vastgestelde preektekstensysteem dat in die tijd bestond, moest er op die dag gepreekt worden over Op. 12 : 7-12. Ik ontleen deze verwijzing aan de studie van Hans Ulrich Hofmann over *Luther und die Johannes-Apokalypse* (Tübingen 1982) die melding maakt van drie preken van Luther op 29 september over Op. 12 : 7-12 (1534, 1537, 1544). Trouwens, Luthers bekendste lied, 'Ein feste Burg', beschrijft het optreden van de satan met uitdrukkingen die aan Op. 12 ontleend zijn. Deze naam van 29 september, de dag van de engelen, breng ik nu over op hemelvaartsdag, de dag van Christus, maar ook de dag van Michaël. Vanuit Op. 12 wil ik de betekenis van Christus' hemelvaart belichten.

Promotie

Johannes krijgt op het strand van Patmos een visioen te zien. Hij ziet aan het hemelgewelf als een groot projectie-

HOOFDARTIKEL

Hemelvaartsdag, is ook Michaëlsdag!

M.R. van de Kamp

KERKELIJK LEVEN

Ik sla de trom en dreun de dromers wakker

W. G. de Vries

GELEGEN/ONGELEGEN

J. Kamphuis

MISSIOLOGIE

Het culturele motief in de liturgie II

G. Riemer

KUNST

Anglo-saxon kerkbouw

S. Geelhoed

GEKNIPT VOOR VANDAAG

Christus' hemelvaart noodzakelijk

Synode-indrukken V

B. Luiten

BOEKBESPREKING

Preken van Calvijn over de uitverkiezing

UIT DE KERKEN

scherm achtereenvolgens drie taferelen. De geschiedenis van Gods gemeente in vogelvlicht door de eeuwen heen. Onthuld wordt o.a. wie de tegenstander is. Wie zit er achter die tegenkanting die de gemeente te verduren heeft? Johannes weet er zelf over mee te praten. Hij is verbannen om het evangelie naar dit verre oord. De zeven gemeenten in het Westen van Klein-Azië hebben ook het een en ander te verwerken aan vijandschap. Wat zit er toch achter het spervuur dat Gods gemeente te verwerken krijgt?

Ei. is een oorlog gaande tussen een vrouw en een draak. De vrouw wordt aan ons voorgesteld in vs 1-2: ze baadt in het volle licht van zon, maan en sterren en staat daarmee centraal in het heelal. Ze is zwanger. Ze zal moeder worden van het kind dat de Messias blijkt te zijn. Deze vrouw is dus de gemeente van God, in het eerste tafereel van dit visioen de oudtestamentische gemeente, later in dit visioen als moeder van nog meer kinderen, van alle gelovigen, de nieuwtestamentische gemeente. Ze is zwanger: uit deze vrouw zal een kind voortkomen.

De tweede figuur die als teken (vs. 3) gepresenteerd wordt is de draak. Alias de oude slang (vs. 9). Deze draak is een vervaarlijk monster, een beest om bang van te worden. Hij heeft een rossige kleur, de kleur van het vuur dat vernietigt. Door zijn zeven koppen is hij duidelijk als echte draak herkenbaar. Tien horens wijzen op een geweldige stootkracht. De zeven kronen op zijn koppen zijn het bewijs dat hij allerlei koninkrijken weet in te schakelen. Naar zijn aard kan hij alleen maar vernietigen. Hij zwiept met zijn staart één derde van de sterren ter aarde.

De draak stelt zich op tegenover de vrouw. Dit oorlogskader doet denken aan Genesis 3 : 15. God heeft vijandschap gezet tussen de slang en de vrouw en toen ook aangekondigd dat eens het zaad van de vrouw de kop van de

slang vermorzelen zal. De slang heeft die woorden gehoord en onthouden en doet er nu alles aan de geboorte van het kind van de vrouw te verhinderen. Die Sterke Man die hem verpletteren zal mag er niet komen! Wat heeft de komst van de Redder soms aan een zijden draad gehangen in die oudtestamentische tijd (Exodus 1: Haman en Ester). Vers 4: de draak staat met dampende muil vlak voor de zwangere vrouw, gereed om haar kind te verslinden. Een weerloze zwangere vrouw zal wel een gemakkelijke prooi voor dit bloeddorstige monster zijn? Toch **niet**. God is er ook **nog**. De draak kan het niet tegenhouden: het Kind wordt geboren. Het is kerstfeest geworden.

Weggerukt

Nog is de draak niet tevreden. Hij wil het kind grijpen. Hij heeft steeds geprobeerd om Christus af te houden van de gehoorzaamheid op weg naar het kruis (bijvoorbeeld bij de verzoeking in de woestijn). Maar Christus heeft zijn werk gedaan. Hij heeft zichzelf geofferd voor de zonden van Gods gemeente. Na dat offer is de weg vrij om naar de hemel terug te gaan. Dan hoeft Christus niet meer bloot te staan aan de aanvallen van de satan. Dat wordt in dit visioen van de grote lijnen getekend als een weggerukt worden van het kind voor de graaiende poten van de draak.

Hemelvaart kan beschreven worden als een opvaren van Christus. Daar gaat rust en triomf van uit. Hij heeft het recht verworven om naar de hemel terug te gaan en stijgt in majesteit omhoog als de tijd daarvoor daar is. Hemelvaart wordt ook getypeerd als een opnemen. Vader haalt zijn Zoon naar de hemel terug zodra Deze zijn taak volbracht heeft. In dit visioen waarin de eeuwen in vogelvlicht overzien worden, wordt de hemelvaart getypeerd als een weggerukt worden van het kind vlak voor de grijpgrage klauwen van de vraatzuchtige rode draak. Net op tijd gered. Veilig in de hemel. Vader haalt zijn Zoon bij zich. God is de draak een slag voor. Die heeft het nakijken.

Het geheim van deze redding wordt ook in vs. 5 onthuld. Dit is geen gewoon kind, maar een bijzonder kind. Een mannelijk wezen. De beloofde Sterke Man van Genesis 3. Zijn bestemming wordt meteen bij zijn geboorte vermeld in bewoordingen die ontleend zijn aan Psalm 2. Zijn attribut is geen zilveren rammelaar, maar een ijzeren staf om de volken te hoeden. Deze bestemming ligt in de wieg, in de kribbe, al vast: dit kind wordt echt een Heerser, een Koning en Herder. Het zal er op uit lopen dat dit kind Koning wordt in de hemel. Vers 10 zegt dan ook, opnieuw met woorden uit Psalm 2, dat de macht van Gods Gezalfde gebleken is.

Openbaringen 12 tekent de hemelvaart van Christus als een redding tegen de aanslagen van de draak. Een promotie: Hij is Koning in de hemel op de troon. De gemeente op aarde weet zich zwak en bedreigd blijkens vs. 1: een vrouw, gevlucht in de woestijn. Tegelijk mag die gemeente beseffen: onze Koning is in behouden haven. **Mij**

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE.

OVERIGE REDACTIELEDEN

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. LUIJTEN, PROF. DR. C.J. DE RIJTER, DRS. H. VELDMAN, PROF. DR. K. VFLING

MEDEWERKERS

J.J.D. BAAS, DRS. J.A. BOERSMA, J.M. DE JONG, DRS. J. SMÉLIK.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre H.V., Postrekening, 106040 t.n.v., De Reformatie, Goes, Postbus 25, 1460 AA Goes Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland). Buitenland f 143,50 per jaar (zeepost).

Elk abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn.

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bractech Tel. (05210) 15946

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,63 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

is veilig in de hemel. De volken zijn in zijn macht. Diezelfde volken van wie Openbaring in het vervolg vreselijke dingen zal vertellen. Zij zullen zich verenigen en optrekken tegen de gemeente van God. Wat die volken in hun gewoel ook ondernemen, Christus beheerst hen met zijn scepter. Psalm 2 is de psalm van de lach over Gods vijanden, iets van die lach zit ook in Op. 12 verscholen. Dit visioen, dat hemel en aarde omspant, noemt alleen de twee markerende momenten van Christus' aardse levensgang: zijn geboorte en zijn hemelvaart. Zijn komst op aarde uit de hemel en zijn vertrek van de aarde naar de hemel. Advent-kerst-hemelvaart: Christus is gepromoveerd tot Koning in de hemel.

Degradatie

Wist u dat Op. 12 nog een tweede hemelvaart beschrijft? De eerste is die van Christus in vs. 5. De tweede is die van de satan in vs. 7. Dat is dan wel een mislukte hemelvaart!

De draak zet alles op alles om te voorkomen dat het vonnis over hem uit het paradijs uitgevoerd wordt. Erop of eronder. Christus is hem ontgaan. Het kind is net voor zijn poten weggerukt. Wat let hem om achter Christus aan ten hemel op te varen? Hij heeft daar vanouds een plaats, zegt vs. 8. De satan en zijn engelen hebben toegang tot de hemel. Die uitdrukking uit vs. 8 wordt in het lied van vs. 10 toegelicht. De satan kwam voor Gods troon Gods kinderen aanklagen. Rij zijn speurtochten links en rechts over de aarde had hij helastend materiaal verzameld om zijn aanklachten bij God in te dienen (denk aan de geschiedenis van Job). Mij had een zeker recht van spreken in de tijd van het OT. Gods kinderen struikelen in vele opzichten. Christus had ook nog niet betaald. Daarom kon satan in die tijd in de hemel zijn opwachting konink maken.

Nu denkt hij zijn oude gang te kunnen gaan. Hij vaart ook op naar de hemel. Hij neemt zijn legers mee en bestormt de hemel. Zal de hemelpoort ook nu openzwaaien om hem binnen te laten? Zal het engelenkoor ook voor hem een welkomstlied ringen, zoals zojuist voor Christus gebeurde? Nee, dit keer gaat het anders. Er komt oorlog aan de hemel. Michaël en zijn engelen moeten oorlog voeren tegen de draak. Dit 'moeten' wijst op een wenk van God om de duivel deze keer tegen te houden en niet in de hemel binnen te laten. Satans leger stuit op het leger van Michaël.

Aartsengel Michaël

Michaël is een van de aartsengelen. Hij komt in het OT voor als een beschermer van Gods gemeente, als een soort hemels generaal met geweldige engelenlegers. Hij vervult m.n. in het bijbelboek Daniël een belangrijke rol als strijder voor God. Hij is het hoofd van de hemelse divisies.

Zo is hij ook vanaf de eerste eeuwen van de kerkgeschiedenis vereerd. Wie zomers op weg is naar Bretagne, passeert in het Franse land op de grens van Nor-

'Michaël en zijn engelen hebben oorlog te voeren tegen den draak' (12 : 7) Uit S. Pietro di Monte, Civate, Italië

mandië en Bretagne het beroemde eiland Le Mont St. Michel (de berg van de heilige Michaël). Het is een rotseiland in zee dat oprijst te midden van vochtig glanzende slikvelden in een onafzienbare baai. Stadsmuren aan de voet. Daarboven zijn huizen opgestapeld. Daarbovenuit torent een enorme abdij in drie opeenvolgende gordels van zware muren. Helemaal bovenaan prijkt een verguld beeld van de engel Michaël. Het bovenste topje is zijn zwaard dat met de punt naar boven naar de hemel wijst, 152 meter boven de zeespiegel, dus tot ver in de omtrek te zien. Waarom heeft men dat rotseiland met stad en abdij nu naar Michaël genoemd? De eerste christenen in die streek wilden de vanouds heidense godenberg omturnen tot een heiligdom voor Michaël, die succesvolle strijder voor God tegen de satan. Wijding van het eiland aan Michael zou voor altijd de overwinning van het christelijk geloof op de heidense goden symboliseren. We hopen dat de vele toeristen die deze trekpleister aandoen heseffen wat de bijbelse betekenis van deze strijder voor God is.

De aartsengel tegen de aartsvijand

In Op. P2 is Michael aanvoerder van de hemelse Mobiele Eenheid. Hij opent de strijd en neemt het initiatief. Hij

vechi voor Christus, het Kind van de vrouw dat naar de hemel weggevoerd is. Michaël neemt her voor Christus op. Het is dus niet mogelijk dat Christus en Michaël dezelfde personen zijn. Dan had er een uitdrukkelijke gelijkstelling moeten staan. Michaël is gezien het geheel van de bijbel duidelijk een zelfstandige persoonlijkheid.

De gelijkstelling van Michaël en Christus is een bekende stelling van sceten als de Jehovah's Getuigen. Hofmann laat in zijn genoemde studie zien dat ook Luther in zijn laatste preek over Op. 12 : 7-12 (1544) uitgaat van de gelijkheid van Christus en Michaël. Dat zit hem vast op de etymologie van de naam Michaël. Deze naam betekent: wie is als God? Dat kan, aldus Luther, alleen maar de zoon van God, Christus Jezus, zijn. Diezelfde preek van Luthes uit 1544 laat trouwens zien hoe Luther die in een vroeg stadium van zijn theologische ontwikkeling schreef dat Christus in het boek Openbaring niet geleerd wordt, tegen het einde van zijn leven in staat is nvr een pericoop waarin Christus op het eerste gezicht bijna niet voorkomt, een chrisrocentrische preek te houden. Van vroegere uitspraken dat Openbaring geen bijbels boek zou zijn is hier niets meer te bespeuren. Integendeel, we krijgen de indruk dat deze reformator dit bijbelboek in zijn schriftuitleg geïntegreerd heeft.

Het verloop van het luchtgevecht wordt niet beschreven. Wel de afloop: een nederlaag voor de draak. Michaël heeft de draak en zijn volgelingen uit de hemel geweerd, hen naar beneden gegooid. Satan dacht: erop of eronder. Het wordt: eronder. Naar beneden. Uit de hemel op aarde gegooid. De draak wordt vernederd, gedegradeerd. Deze hemelvaart mislukt. God is hem weer een slag voor. Wat is de reden van deze degradatie? Waarom mag satan nu niet meer in de hemel komen? Vers 11: het bloed van het Lam is in de hemel binnengebracht. Christus staat daar als geslacht. Hij heeft het offer volbracht en daarmee de grond onder satans aanklachten weggeslagen. God wil die aanklachten niet meer horen. Hij wil voortaan alleen nog maar luisteren naar het pleidooi van Christus. Waar de advocaat spreekt, kun de aanklager niet meer spreken. Voor zijn Vader en diens heilige engelen wijst Christus op zijn doorboorde handen en zijde en bepleit op grond van zijn offer vergeving. Vandaar de vreugde in de hemel blijkens het lied van vi. 10-12. De hemelse lofzang der engelen zal niet langer verstoord worden door het gestook van de satan.

Defensie

Op de hemelvaart van de satan volgt een nederdaling naar de aarde. Vers 12: wee de aarde, want de duivel is tot u neergedaald. Nu Christus voor hem onbereikbaar geworden is, koelt hij zijn woede daarover op aarde, op de gemeente van die Christus. Hij is woedend om de geleden nederlaag en beseft dat hij weinig tijd heeft. Het wordt weer: erop of eronder. Het is na de hemelvaart van Christus voor zijn gemeente een gevaarlijke tijd. De namen

van de tegenstander in vs. 9 wijzen daarop. Hij is als grote draak een verslindend monster waar je bang van wordt. Als oude slang heeft hij een eeuwenlange ervaring in het verleiden. Als duivel is hij de lasteraar, de vernielers van Gods werk. Als satan is hij de dwarsbomer, de tegenstander bij uitstek. Als de verleider van de hele wereld legt hij een netwerk van verzoekingingen om Gods kinderen heen. Onderschat hem niet!

Die bedreigde gemeente die te kampen heeft met de verleidingsstrategie van satan mag uit Op. 12 weten dat ze een Koning in de hemel heeft. De tegenstander opereert vanuit een verloren positie. Hij werkt op aarde nadat hij uit de hemel op de aarde gegooid is. De tegenstander met wie wij te worstelen hebben heeft niet zijn schouder de mat al geraakt. Op Michaëlsdag.

Erop of eronder

In deze strijd is het: erop of eronder. De uitslag staat vast: erop, Christus op de troon, voor eeuwig gepromoveerd. En tegelijk: eronder, de draak onder zijn voeten, voor eeuwig gedegradeerd. En de gemeente, die zwakke, vluchtende vrouw? Zij wordt verdedigd en geholpen. Zij is en blijft de stralende kampioen van het heelal, de stralende bruid van Christus, de Bruidgom.

H.R. van de Kamp

IK SLA DE TROM EN DREUN DE DROMERS WAKKER

Bepaalde sterke zinnen blijven een mens zijn hele leven bij. Dat geldt ook van wat ik boven dit artikel heb geplaatst. Het is me bijgebleven sinds 1946, toen ik deze zin voor het eerst in *De Reformatie* las. De heer W. Meijer gebruikte deze uitroep indertijd als opschrift boven artikelen in de rubriek 'Opvoeding en Onderwijs', waarin hij waarschuwde tegen de gelijkschakeling van het onderwijs en het jeugdwerk in algemene, zogenaamde neutrale verenigingen. Sinds de Tweede Wereldoorlog kwam immers 'de doorbraak' op gang. Het moest maar eens uit zijn met speciale christelijke organisaties. Het getuigde van dufheid en bekrompenheid om na de alles vernietigende Tweede Wereldoorlog weer terug te grijpen naar 'oude' posities en stellingnamen. Christendom en humanisme moesten een verbond sluiten en de christelijke zuilen moesten omver ghaald worden.

En inmiddels zijn we bijna een halve eeuw verder in de tijd opgeschoven. En nu worden christelijke organisaties niet alleen als 'uit de tijd' weggehoond, ze worden zelfs van discriminatie beschuldigd en door de onlangs door de Tweede Kamer aangenomen wet Gelijke Behandeling in hun beleid onwettig verklaard. Vandaar dat van meer dan een zijde christenen en kerken alarm blazen.

Als gij in deze tijd blijft zwijgen..

Zo ping er in april jl. een appèl uit 'aan kerk en samenleving' van de kerkeraad van de hervormde Noorderkerkgemeente te Amsterdam, samen met het hoofdbestuur van de Gereformeerde Rond in de Nederlandse Hervormde Kerk tegen de *Wet Gelijke Behandeling*. En dat wegens de flagrante schending van Gods geboden, die daarin gestalte krijgt. Als titel werd meegegeven: *Als gij in deze tijd blijft zwijgen...*

Voor ik op de inhoud van dit appèl inga, wil ik nog even terug naar het opschrift boven dit artikel, dat juist een onverantwoord zwijgen wil doorbreken.

Volgens de heer Meijer heeft een verbitterde Jan Greshof dit fel, verheien vers in de bezettingstijd geschreven (*De Reformatie*, 5 januari 1946). Het luidt aldus:

Ik sla de trom en dreun de dromers wakker.

Wie droomt, verraadt zijn vrouw, zijn kind, zijn makker...

Meijer schreef toen: 'Het is een vers, dat als een oncinidig refrain me door mijn hoofd gonst, nu reeds maanden aan een; het huppelt en danst en roffelt op de onmogelijkste momenten door mijn brein'. Merkwaardig dat dit vers ook mij na meer dan veertig jaar door het hoofd gonst.

Want wat vandaag gebeurt is de uiteindelijke consequentie van wat onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog, in Nederland begonnen is: de grote aanval op het christelijk leven. In zijn diagnose bleek de heer Meijer in 1945 bij de tijd te zijn, juist ook wat de naoorlogse jeugd betreft. We moeten ons niet verbeelden dat wij pas in deze tijd met jeugdproblemen te maken krijgen.

Meijer schreef: 'Vandaag slaan we een roffel voos de jeugd. Die zit met honderd vragen. Die tobt met honderd problemen' (9 februari 1946). En dan komt hij aanzetten met de inmiddels beroemd geworden stripverhalen van Ollie B. Bommel. Bij allerlei rampen die plaatsvinden maakt deze een breed gebaar met zijn hand en zegt: 'Stoor me niet, jonge vriend'. De 'toepassing' is dan onder meer: 'Dominee, we zitten met een moeilijkheid... – Stoor me niet, jonge vriend. Ik ben bezig de kerk vrij te maken'.

'Broeder Jansen, we hadden een vraag... – Stoor me niet, jonge vriend; ons ambtelijk werk vraagt al onze aandacht.' 'Vader, hebt u een ogenblik-ie...? – Stoor me niet, beste kerel. Ik ben bezig mijn zaak weer op poten te zetten. En de verkiezingen staan voor de deur...'

'Moeder, maar wat zegt u dan van al die dingen... – Stoor me niet, lieve kind: er is nu weer wat te krijgen. En je moet er als de kippen bij zijn.'

Conclusie van de heer Meijer: '– Ook best, zegt de jeugd. En ze dopt straks haar eigen peultjes. En ze veegt haar eigen straatje'.

We zijn nu een generatie verder. En we hebben het druk met vele dingen. De welvaart is sinds de Tweede Wereldoorlog enorm toegenomen. Onze aandacht en belangstelling is versnipperd door allerlei mooie, boeiende en interessante zaken. Maar de funeste ontwikkelingen zijn wel voortgegaan. En de hogere politiek heeft wetten aangenomen die diep zullen ingrijpen in ons persoonlijk, kerkelijk, maatschappelijk en politieke leven. Moeten we dan met een breed gebaar zeggen: Stoor me niet, beste vrienden?

Alarmsignalen

In dit kader wil ik graag aandacht geven aan de alarmsignalen die uit allerlei hoeken gegeven worden. 'Als gij in deze tijd blijft zwijgen...', tegenhanger van: 'Ik sla de trom en dreun de dromers wakker'!

Na de legalisering van de *ahoi-rus provocatus* en het toestaan onder bepaalde voorwaarden van *euthanasie* is nu de Wei Gelijke Behandeling gekomen. Al jarenlang worden honderdduizenden jonge levens op gruwelijke wijze

in de moederschoot vermoord. En de gevallen van levensbeëindiging, al dan niet op verzoek, nemen toe. We wennen er toch niet aan? 'Stoor me niet, vrienden'!

'Nu worden christenen niet gedwongen aan genoemde abortus- en euthanasiewet mee te werken', zo stelt dit appèl. We laten nu maar in het midden dat er heel wat christelijke verpleegkundigen zijn, die op allerlei wijze wel onder dwang staan wat dit betreft. En wat te denken van christelijke artsen die wegens afwijzing van abortus en euthanasie door de daartoe ingestelde commissies geen vestigingsplaats krijgen?

Maar daarover nu niet verder. Het appèl vervolgt: 'Maar dat ligt anders bij de nu voorliggende *Wet Gelijke Behandeling*, die kort geleden in de Tweede Kamer werd aangenomen en nu nog behandeld dient te worden in de Eerste Kamer. Volgens deze nieuwe wet zijn christelijke scholen en andere organisaties voortaan niet meer vrij in het benoemen van personeel, dat in levensstijl de grondslag van de school ook in praktijk brengt. Via de overheid wordt het mogelijk, dat een meerderheidsopvatting in de samenleving inzake libertijnse normen en waarden wordt opgelegd aan het christelijk volksdeel. Dit alles raakt de in de wet gegarandeerde vrijheid van godsdienst'. Daarmee komt de vrijheid van onderwijs, waarvoor de strijd een eeuw geleden begon, en die aan het begin van deze eeuw verworven werd, in groot gevaar.

In dit verband wordt verwezen naar de opmerkingen van minister C.I. Dales, die in de Tweede Kamer zover meende te mogen gaan dat volgens haar de overheid mag uitmaken, wat christenen al dan niet zonde mogen noemen. We komen er nog op terug.

Nu wordt in dit appèl uitdrukkelijk echte discriminatie afgewezen. 'Maar het is nog geheel iets anders, wanneer christelijke organen en organisaties instemming vragen aan te benoemen personeel met normen en waarden, die eeuwenlang als christelijk zijn beleden.'

Met name wordt dan de Nederlandse Hervormde Kerk aangesproken die toch sinds de Tweede Wereldoorlog zich tot overheid en volk heeft willen richten met Gods beloften en geboden. Haar wordt een onbegrijpelijk stilzwijgen verweten.

Spreeken en zwijgen van de Nederlandse Hervormde Kerk

Maar dit stilzwijgen ligt juist in het verlengde van een verkeerd spreken in het verleden! Was het juist niet de Hervormde Kerk zelf die met haar 'boodschappen' een bedreiging vormde voor elke christelijke organisatievorm? Op 29 maart 1955 deed de Hervormde Synode een 'herderlijk schrijven' uitgaan met de titel 'Christen-zijn in de Nederlandse samenleving'. Daarin wordt afstand genomen van hen die 'de tegenstelling tussen christenen en niet-christenen als algemeen geldend beginsel willen doorvoeren'. Daarom wil men niet weten van een scheiding tussen organisaties van christenen en niet-christenen in deze tijd (*Documenten Nederlandse Hervormde Kerk 1945-1955*, 's-Gravenhage, bl. 446, 447). De Hervormde

Kerk wijst dan de gedachte af 'dat het een geloofseis en dus christenplicht is, het culturele en maatschappelijk leven te kerstenen door zich eerst als gesloten groep op alle terreinen van het leven te verenigen en dan de rest van het volk tegemoet te treden en eventueel met andersdenkenden samen te werken'. Eveneens stelt dit 'herderlijk schrijven': 'Wij menen dan ook met nadruk te moeten stellen, dat het beginsel, dat christenen zich op alle terreinen van het leven in afzonderlijke organisaties dienen te verenigen, niet als volstekte en te allen tijde geldende toepassing van Gods gebod mag worden beschouwd' (461). We laten dat 'volstrekt' en 'te allen tijde' nu maar even rusten. Want het gaat over de situatie in het toenmalig nog christelijk geheten Nederland.

Christelijke scholen

Met name werd deze verwerping van christelijke organisatievorming ook toegepast op de christelijke scholen. Zo ontstond er al in 1951 de zogenaamde kwestie Hardegarijp. Vanuit de hoogkerkelijke gedachte dat de Hervormde Kerk als Christus belijdende geloofsgemeenschap medeverantwoordelijkheid draagt voor het onderwijs aan 'de kinderen van ons volk', kwam de synode tot afwijzing van het stichten van een christelijke school. Daarom hechtte zij haar goedkeuring aan het advies dat de Raad voor de zaken van school en kerk aan de Hervormde Gemeente te Hardegarijp gaf 'om niet mee te werken aan de oprichting van een Christelijke nationale school te Hardegarijp' (216).

Achter dit standpunt ligt de gedachte van het 'apostolaat' van de kerk, die zich dient te richten tot heel het volk en heel de samenleving. Het toenmalig hoogkerkelijk denken dat kerstening van heel het volksleven door de kerk beoogde ondermijnde intussen de kracht van de christelijke organisaties. Het 'doorbraak'-proces nam grote vormen aan. Op politiek en maatschappelijk terrein wilde men niet meer van 'christelijke beginselen' weten. Ook het christelijk onderwijs werd steeds meer een lege huls zonder wezenlijke inhoud.

Wel wordt in het hier besproken schrijven met 'grote dankbaarheid' erop gewezen dat 'mede door het werk van de Raad voor zaken van Kerk en School, aan 120.000 kinderen van de Openbare Lagere Scholen wekelijks godsdienstonderwijs door en vanwege de Kerk wordt gegeven'. Maar wie ook maar iets weet van de praktijk van dit uurtje godsdienst per week, heeft niet veel stof tot dankbaarheid. Een overigens 'neutrale' school met een uurtje godsdienst kan de ontkerstening niet tegenhouden! Want de bijbel moet als zuurdeeg, als gist, werken dat héél het onderwijs doortrekt.

De pretentie van deze volkskerk met haar 'apostolaat' is een jammerlijke vergissing gebleken. Ze heeft zelf hard meegewerkt aan de huidige ontkerstening. Er was geen toerusting meer van de mondige gelovigen in daartoe geëigende christelijke organisaties. Dat de Hervormde Kerk thans zwijgt komt voort uit dit verkeerde en onprophetisch spreken in het verleden.

Kerk en politiek

In dit appèl wordt met name her CDA verantwoordelijk gesteld: Het is in gebreke gebleven als het gaat om de bewaking van de vrijheid van godsdienst voor het christelijk onderwijs en andere christelijke organen en organisaties in de samenleving. I.a. maar, deze christelijke organen werden eerst door de kerk afgewezen. En het is wees be-
wezen: zoals er in de kerk gepreekt en geleerd wordt, zo wordt er in de politiek gehandeld. Her nauwe verband tussen kerk en politiek is opnieuw gebleken.

Daarom zijn we in het kader van dit appèl echt niet ge-
diend van het verwijt aan het adres van de 'drie kleine christelijke partijen' dat aan de wereld niet duidelijk kan worden geniaakt dat men, 'het gemeenschappelijk beroep op het Woord Gods en de reformatorische belijdenis ten spijt, in drieën uiteengaat'. De huidige bedenkelijke ontwikkelingen zouden moeten brengen tot een *gemeenschappelijke* reformatorische polemiek. Maar wie beseft dat de huidige malaise *kerkelijk* geboren en *politiek* geto-
gen is, die graaft dieper: laat men in de kerken maar eens orde op zaken stellen, dan zal er ook politiek iets groots kunnen gebeuren.

Dit betekent intussen niet dat we wat de grondlijnen be-
treft niet *hartelijk* met dit appèl instemmen. Voor concre-
te zaken willen we graag bondgenoten zijn.

Beraad geestelijke vrijheid

Er is ook nog een andere actie gaande. Tijdens preekbeur-
ten in onderscheiden kerken merkte ik dat er druk handte-
keningen voor en na de diensten werden gezet. Deze actie
gaat uit van het *Beraad Geestelijke Vrijheid*, dat zich tot
de kerkeraden heeft gericht. Het is ondertekend door mr.
W.J.E. Hendriks, drs. I.A. Kole en dr. R. Kuiper. Uit de
toelichting van de hand van prof. dr. W.H. Velema citeer
ik: De Wet Gelijke Behandeling 'maakt het onmogelijk in
geestelijke vrijheid naar innerlijke geloofsovertuiging te
handelen bij het aanbieden en verrichten van diensten; en
bij het in dienst nemen van personeel. De minister van
Binnenlandse Zaken heeft mei nadruk in de Kamer ver-
klaard dat het krachtens deze wet in Nederland verboden
zal zijn om een bepaalde exegese van Gods gebod in
praktijk te brengen, waar het het aannemen van personeel
en het verlenen van diensten betreft. Hiermee wordt de
vrijheid van levensovertuiging, van godsdienst, aan ban-
den gelegd. Deze vrijheid raakt immers niet alleen het
spreken, maar ook het handelen in het openbaar naar het
gebod van God. De christelijke organisaties worden in
hun vrijheid aangetast. Het is hun niet meer mogelijk om
naar haar grondslag te handelen. De staat, geleid door een
humanistische gelijkheidsideologie, verbiedt een bepaal-
de uitleg van Gods gebod, waarvan christenen zich in ge-
weten verplicht voelen binnen hun organisatie te hande-
len'.

Aan het slot lezen we: 'Deze brief is een noodsignaal.
Beschouw hem als het luiden van de noodklok'. Ja, ik sla
de trom en dreun de dromers wakker! Laat het kwaad van
de aantasting van de geloofsvrijheid dit goeds mogen

voortbrengen dat we als gelovigen 'wakker' worden en
weer gemotiveerd worden voor 'de goede strijd'!

Het applaus van de predikanten

Op dinsdag 20 april 1993 was de minister van Binnen-
landse Zaken, mevr. C.I. Dales, aanwezig bij het 75-jarig
jubileum van de Bond van Nederlandse Predikanten.
Haar werd de vraag gesteld of de overheid niet meer af-
stand dient te houden ten opzichte van het onderwijs.
Daarbij werd uitdrukkelijk gezinspeeld op de Wet Gelijke
Behandeling. Antwoord van de minister: 'Het gaat niet
aan één bepaalde vorm van Schriftuitleg in een gezags-
verhouding aan een ander op te leggen. De overheid heeft
verantwoordelijkheid voor een bepaalde mate van vreed-
zaam samenleven'. De minister zag het verbieden van
een ontslag van medewerkers vanwege hun relatie met ie-
mand van hetzelfde geslacht op dezelfde lijn liggen als
het verbieden van een op religieuze gronden gebaseerd
kinderoffer. Haar antwoord oogstte een spontaan ap-
plaus van de predikanten.

Nu belijden we dat onze kinderen bij de doop van alle
vreemde godsdiensten afgezonderd worden (Art. 34
NGB). Maar een Nederlandse minister gebruikt verwij-
zing naar een vreemde godsdienst om de vrijheid van het
christelijk geloof om zeep te brengen. En ze kreeg ap-
plaus van christelijke voorgangers.

Prof. dr. W. van 't Spijker schreef hierover in *De Wekker*
van 20 april en 7 mei jl.: Deze predikanten applaudisse-
ren zichzelf de kerk uit. Verder zegt hij: 'ik houd niet van
predikanten die zichzelf aan handen en voeten binden
door voor ministers te applaudisseren, die de rechten van
de kerk met voeten treden'.

Ik moet hier denken aan het verhaal van een Jodenjonge-
te dat meegeslept werd door de demagogie van Hitler.
Toen deze uitriep: 'Weg met de Joden', juichte hij Hitler
hartstochtelijk toe!

De Staat de enige totale ordening?

Van 't Spijker herinnert aan de Theologische Verklaring
van Barmen uit 1934, die ook opgenomen is in de grond-
slag van de beoogde Verenigde Reformatorische Kerk in
Nederland. Daarin wordt de valse leer verworpen 'als zou
de staat, boven zijn bijzondere opdracht uit, de enige en
totale ordening van het menselijk leven moeten en kun-
nen worden en ze de taak en de plaats van de kerk over-
nemen'.

Volgens hem brengt het gejuich van de bedoelde predi-
kanten ons in de sfeer van een kerk die buigt voor het in-
zicht van een minister. Deze dienaar van de Kroon
meent dat zij de enige en totale ordening van het mense-
lijk leven kan en moet vaststellen. Zo wordt het recht van
de kerk om in welke situatie dan ook te zeggen 'Zo
spreekt de Here', aangetast. De Wet Gelijke Behandeling
tast het in de grondwet verankerde recht op de vrijheid
van godsdienst aan.

Er is wel reden om de trom te slaan. Het gaat om de vrij-
heid in Christus. W.G. de Vries

Elkaar niet misverstaan!

In de omgang tussen God, de Drieënige en zijn volk is 'toeëigening' een centraal woord! Wij mogen het ons door Christus verworven heil toeëigenen in de weg van geloof en in gebed. Want wij verwachten in geloof dat de *Geest* zijn werk-van-toeëigening aan ons zal volbrengen op zijn wijze en zijn tijd.

Terecht leggen de christ.-gereformeerde broeders in hun notitie over de toeëigening op dit laatste de nadruk, ook al zijn zij m.i. in hun omschrijving van wat de belijdenis van de kerk onder de toeëigening verstaat wat eenzijdig. In die nadruk versta ik hen. Zij hebben daarbij ook aan hun zijde de hoogleraar, die tot voor kort de 'predik-kunde' (homiletiek) in Kampen onderwees, prof. Trimp. In zijn boek *Klank en weerklank* hecht hij er waarde aan dat wij het éne woord 'toeëigening' kunnen gebruiken 'voor tweërlei activiteit: liet schenkingswerk van Gods Geest en de geloofsaanvaarding van ons. Terwijl de Geert Heer is en blijft en wij schepselen en zondaren zijn, is één en hetzelfde woord geschikt om de vernieuwing van het leven tnt uitdrukking te brengen', bl. 130.

Maar in plaats van dat de christ.-gereformeerde notitie hiervan met instemming kennis neemt, zien we hier afstand gehouden! Met zoveel instemming als de Apeldoornse homileet van eertijds, prof. W. Kremer, wordt geciteerd uit zijn *Priesterlijke prediking*, met zoveel distantie de Kamper homileet prof. Trimp uit *Klank en weerklank*! We kuimen het respect voor Kremer goed begrijpen (al hebben we ook aan zijn adres wel kritische vragen), maar met de gedistancieerdheid tegenover Trimp hebben we moeite! Men zou nu kunnen zeggen: 'laat Trimp maar voor zichzelf spreken. Daar is hij mans genoeg voor'. Het laatste is waar. Het eerste gaat niet op. We hebben in de christ.-gereformeerde notitie met een **kei-ketijk** bezinningsstuk te maken. Daarmee is de vraag, of de christ.-gereformeerde kritiek hout snijdt, meer dan een zaak russen scribenten geworden.

Wat is het geval? Reeds eerder in het *Overzicht* wordt het volgende bezwaar geformuleerd: 'wie – bijvoorbeeld via de afwijzing van het subject-object schema – zó ver gaat dat hij dil onderscheid (nl. tussen schenking en deelachtigmaking) niet wil honoreren en de deelachtigmaking in de schenking laat opgaan, doet tekort aan de belijdenis'.

Het is voor wie prof. Trimp kent in zijn voortdurende twee-frontenstrijd, tegen het subjectivisme en het objectivisme, duidelijk *naar wie* het *Overzicht* vooral kijkt. Maar zou Trimp nu werkelijk de deelachtigmaking in de schenking dnen opgaan? Kort gezegd: zou hij werkelijk van oordeel zijn, dat als het evangelie maar gepredikt wordt met de belofte, waarin het heil wordt toegezegd en zó 'geschonken', dat daarmee de 'deelachtigmaking' bij de hoorders reeds een feit is?

Het is wel de suggestie van het *Overzicht*! En men komt er regen het einde op terug in noot 10, nadat in de tekst onder meer par. 11 en 12 van het derde en vierde hoofdstuk van de Dordtse *Leerregels* zijn geciteerd. In de noot wordt dan bezwaar gemaakt tegen een opmerking ooit door onze deputaten gemaakt: 'De toeëigening heeft plaats in de prediking' en tegen Trimp in *Klank en weerklank*, 129: 'elke preek is als zodanig één en al toeëigeningsarbeid'.

We hebben de ruimte niet om op alles wat hier ter sprake

zou moeten komen in rust in te gaan. Maar één ding is o.i. zonder meer duidelijk. Hier is een bijzonder pijnlijk misverstand. Wat is de bedoeling van Trimp (en dat is ook bij de deputaten van eertijds de achtergrond)! Hij wil duidelijk maken – en de clirist.-gereformeerde broeders hadden dat ook wel mogen citeren; het volgt direct op de geciteerde zin! – dat 'de preek niet is een objectieve, leerstellige uiteenzetting, waarbij een aparte rubriek wordt opgehouden voor de toeëigening van de waarheid aan het hart. Heel de prediking is uit Christus en voor de gemeente, door de bediening van de Geest, die toeëigenend bezig is'.

Trimp wil niet beweren dat de 'toeëigening' of 'deelachtigmaking' hij de hoorders *als vanzelf* plaats vindt, als er maar geprekt wordt. Hoe komt men erbij! Onmiddellijk vóóraf aan de zin, die in het *Overzicht* wordt aangehaald, spreekt hij over 'zoveel tegenwerking en onbegrip', die de Geest op zijn weg ontmoet! Zeker, hij legt er (tegenover alle objectivisme) alle nadruk op, dat de preek maar niet een objectief verhaal mag zijn, maar dienstbaar moet zijn aan de bediening van de Geest. In dat *héél* de preek! Dat is de betekenis van dat 'een en al toeëigeningsarbeid'. Trimp maakt in zijn opstel over de vraag 'Is de prediking "uiterlijk"?' (*Bezielt verband*, 220) en elders bezwaar tegen het spreken over een (hij de prediking en bij het Woord) 'bijkomende werking van de Heilige Geest'. Maar het is juist in *dit* verband dat hij – let wel! – op precies dezelfde paragraaf en precies dezelfde formulering van de Dordtse *Leerregels* de aandacht vestigt, die ook in het *Overzicht* worden genoemd. nl. par. 11, het begin: 'DL III/IV, 11 spreekt (–) niet van het "erbij-komen", maar van het "doordringen" van de Heilige Geest tot in het diepste van **tic mens**' (*Bezielt verband*, 229). En in zijn *Woord, water en wijn* (25), verzet hij zich nadrukkelijk tegen de gedachte, als sou het werken van het heil door God 'een zichzelf regulerend of automatisch proces' zijn, 'als zou de bediening van het Woord in zichzelf een magische kracht bezitten'. Nee: 'De Heilige Geest is God zelf en Hij regeert ook over de gang van het Woord en de ingang van het Woord in harten van mensen'. Er is geen 'woord-objectivisme, als zou de Heilige Geest als een soort onpersoonlijke kracht Zichzelf bij voorbaat in het woord hebben laten vastleggen als de energie in een batterij'. Dan beroept Trimp zich op helt onderscheid, dat door de christ.-gereformeerde broeders zo nadrukkelijk naar voren is gehaald: 'de Geest werkt *door* en *mrt* het woord' volgens de gereformeerden. Zo ook Trimp: 'vandaar het afwisselend woordgebruik in de reformatorische belijdenisgeschriften: de Heilige Geest werkt *door middel* van het woord, en Hij werkt samen *met* het woord'. Terecht wordt daarbij aangetekend: 'Achter de laatste formulering ligt de begeerte de zelfstandige, persoonlijke activiteit van de Geest te respecteren'.

Kremer is ons lief in deze geloofsovertuiging, maar Trimp niet minder! En waarom zou hij met de Dordtse *Leerregels* (III/IV, 161) de prediking van het Evangelie niet 'zaad van wedergeboorte' mogen noemen? En waarom zou hij tegen alle objectivisme in! – niet met de Catechismus *vrijuit* mogen belijden, dat de Heilige Geest het geloof in onze harten werkt dool-de verkondiging van het heilig evangelie?

We moeten afbreken, ook al liggen er genoeg vragen te bespreken! In ieder geval: ook om misverstand te overwinnen is vóórtgaand gesprek nodig!

Dit is m'n laatste bijdrage in deze rubriek.

J. Kamphuis

HET CULTURELE MOTIEF IN DE LITURGIE II

Niet alleen op het zendingsveld, maar ook in ons eigen verleden, toen wij zelf nog 'zendingsveld' waren én in de loop van onze liturgie-geschiedenis, vond acculturatie plaats: een wisselwerking tussen samenlevings-cultuur en liturgie. Nogal eens, omdat de liturgie er niet onderuit kwam om met haar tijd mee te gaan. Moeten we echter niet positiever staan tegenover een liturgische ontwikkeling die gelijke tred houdt met haar tijd, die zélf scheppend bezig is? Hoost dat niet in de eerste plaats bij de christelijke cultuuropdracht?

Voortgaande acculturatie = liturgische evolutie

Je zou mogen verwachten van mensen die zich uitspreken tegen het (her-)invoeren van bijvoorbeeld het opheffen der handen, dat ze vóór liturgische vernieuwing zijn, namelijk in de zin van dóórgaande acculturatie. Daar hadden we het vorige week over. En ook dat zij vóór het 'in possessio' nemen van bestaande inheemse culturele vormen zouden moeten zijn bij de uitvoering van de zendings-opdracht. Zij plukken daar immers zelf nog wekelijks de vruchten van! Het eigenaardige is nu, dat het omgekeerde nogal eens her geval is. Terwijl ze zelf zo genieten kunnen van westerse vormen en westerse melodieën in de wekelijkse eredienst. Het 'handen vouwen en ogen dicht' is maar een heel klein voorbeeldje van het proces van acculturatie in het verleden van onze kerken. Dit proces beperkte zich niet tot de tijd van de komst van het evangelie in de westerse stam-culturen, maar zette zich voort, heel de geschiedenis door. Cultuur is geen statische grootheid, maar in tegendeel een dynamische bezigheid van mensen, veranderend van generatie op generatie. ontdekkend, vernieuwend, actief: nieuwe vormen worden gezocht en gevonden. Zo zou ook liturgie (liturgische cultuur) zich niet moeten laten kenmerken als statisch maar als dynamisch: meegaand met de tijd, met de culturele ontwikkeling. Actiever nog: vooroplopend, scheppend! Echter niet op een onvoorzichtige manier brekend met de resultaten van de culturele activiteit van voorgaande geslachten. Liever wel het vouwen der handen en andere mooie vormen handhaven. Maar óók verder durven bouwen, verder ontwikkelen, in nauwe aansluiting met het voorgaande. Geen liturgische revolutie

dus, maar liturgische evolutie, steeds in trouw aan de Schriften.

Het dogmatische motief

Er zijn wel eens revoluties nodig geweest. Bijvoorbeeld in de tijd van de grote Reformatie. Trien de Rooms-Katholieke liturgie zich volledig geconcentreerd had rond de sacramentele bediening van de Mis. De liturgie werd steeds statischer, gevoed door de leer van de transsubstantiatie en de sacramentsleer. Door de sacramenten wordt, aldus deze leer, de genade *krachtens* de *voltrekking* (ex opere operante) verleend. De gemeente ontvangt dan Gods genade niet door het *horen en gelrilen*, maar door middel van een serie *sacrale* liturgische handelingen. En, zoals je dat ook vindt bij heidens en animistisch ritualisme: het komt dan aan op het preciese van de handeling. Slechts enkelen (in het geval van de Roomse Kerk de *clerus*) zijn ingewijd in het geheim (het mysterie) van de handeling. Slechts enkelen kunnen 'het medium' zijn. In het animisme zijn dat de tovenaars.

Kijk, in het geval van de ontwikkeling van de Roomse liturgie in de middeleeuwen heb je een revolutie nodig. Naar bijbelse normen kan elke gelovige het Woord van de genade meedelen aan anderen.

Allen zijn profeet, zelfs priester (!) en koning. Hoe mooi herstelt de Heidelbergse Catechismus de liturgische positie van elke christen: hij heeft deel aan de zalving van Christus '...als priester mijzelf als een levend dankoffer aan Hem te offeren...' In die zin werd ook in de oude kerk over de offerdienst gesproken.' Die offerdienst was verdwenen uit de eredienst. En in plaats daarvan was gekomen het offer van Christus, op herhaling, dagelijks. Een vaste rite, meer en meer onbegrepen want versluierd in een onbegrepen taal (Latijn). Uitlopend op het pauselijke decreet van een uniforme en universeel geldige en verplichte misliturgie, hiërarchisch opgelegd (Trente 1531, door paus Pius V als het *Missale Romanum* gesanc-tioneerd in 1570 – de liturgie verworden tot een statische grootheid), Er was dus alle reden om, aangezet door een *dogmatisch motief*, de bestaande liturgie maar radicaal over boord te gooien en opnieuw te beginnen.

Het kerkhistorische motief

Maar zelfs onder deze omstandigheden bleven de Reformatoren voorzichtig. Luther pleit voos het 'schoonmaken' van de liturgie van alle elementen, welke met de transsubstantiatie-leer besmet zijn. Hoeveel hier ook moet veranderen, toch werd gezocht naar continuïteit met het voorgaande. Calvijn doet in feite hetzelfde, ook al gaat

hij verder wat betreft het reformeren van de liturgie. Hij zoekt rijn aansluiting vooral bij de Apostolische Vaders, bij de Oude Kerk. Ook wijst modern hymnologisch onderzoek uit, dat Calvijn wat betreft de kerkmuziek (de 'Geneefse melodieën') aansluiting zocht bij het Gregoriaans, en niet, zoals tijden is gedacht, bij wereldse melodieën. Het uitgangspunt van Calvijn was, dat kerkelijke en niet-kerkelijke muziek verschillend dienen te zijn.² We zouden dus kunnen stellen, dat Calvijn hier het *kerk-historische motief* een grotere rol laat spelen dan het culturele motief. **Reformatie, hoe radicaal ook**, betekent hier niet: opnieuw beginnen. Maar de goede lijnen vasthouden en de oude goede lijnen her-ontdekken.

Deze kerk-historische verantwoordelijkheid is de kerk verplicht aan de Heer van de kerk. God is geen God van momenten, van invallen, van een bepaalde generatie, een enkel volk of een bepaalde cultuur. Christus vergadert zijn kerk uit het ganse menselijk geslacht van het begin der wereld tot aan het einde.

Missiologische blunder?

Het ene (het nakomen van je historische en dogmatische verantwoordelijkheid) moet je doen en het ander (je inzetten voor contextualisatie) niet nalaten.

Want de kerk heeft historische verantwoordelijkheid in twee opzichten: naar het verleden toe *en* naar de *toekomst toe*. Dat laatste betekent: er moet ontwikkeling zijn, zeker ook in liturgisch opzicht. Ontwikkeling *linear*: de eigen liturgie bloeit verder op, tot eer van God. Je zou het zo kunnen zeggen: liturgie zou zoveel mogelijk gelijke tred moeten kunnen houden met de goede elementen uit de culturele ontwikkeling in de samenleving. Wanneer dat niet serieus genomen wordt, loopt de liturgie gevaar te devalueren. En ontwikkeling in de *breedte*: als zendende kerk stimuleert zij jonge kerken om, nok tot eer van God, een eigen liturgie te laten opbloeien, passend bij eigen cultuur en eigen volksaard. Een kerk, die tevreden is met haar status quo is in liturgisch opzicht te statisch geworden. Een kerk, die bovendien bij het vervullen van de zendingsopdracht de jonge kerk niet vrijlaat in het verantwoord zoeken naar eigen liturgische vormen, of die daartoe bewust of onbewust *obstakels* opwerpt, maakt een missiologische blunder: de wortels van de pas geplante kerk zullen niet diep binnendringen in die andere samenleving. Het is vreemd, dat dit tegenwoordig nogal bedenkelijk klinkt, terwijl onze kerken zich daar in het verleden nogal duidelijk over hebben uitgesproken, op synodaal niveau zelfs. Zo stelde de bekende zendings-synode te Middelburg (1896) in heldere taal:

'Overmits God niet alle volken eender schiep, maar den Javaan anders dan ons, Oostersch in wijze van voorstelling, hem op een geheel andere trap van ontwikkeling plaatste en hem Fen ander verleden gaf, mag nimmer de eisch gesteld worden, dat hij onze vormen overneme, maar moet uit de boezem zelf van het bekeerde deel der Javanen die Oostersche vorm opkomen, die bij zijn existentie past.'

De overmacht van de praktijk

Ondanks deze erkenning van eigen vrijheid, kwam het toch steeds weer tot het opwerpen van obstakels voor de ontwikkeling van die eigen vormen. Niet alleen op Java, maar over de hele wereld. In veel gevallen onopzettelijk, maar niet zelden vindingrijkheid en geestelijk enthousiasme in de kiem smorend. Het ongeduld van de zendelingen was daar debet aan. Want de wording van eigen liturgische vormen is een proces, niet van een tiental jaren, eerder van eeuwen. Zo werden zendelingen er toe verleid om, terwille van de vaart, het thuisfront maar te importeren, en daarvan plukt menige jonge kerk nu de zure vruchten, want de weg terug is zwaar. Ik vroeg eens een zendeling voor een grote kerk in Indonesië: 'Hoe staat het met de liturgie bij jullie, in welk opzicht heeft acculturatie zijn effect gehad. en worden er eigen inheemse vormen gebruikt?' Hij antwoordde: 'Och, daar is niet zoveel van te vertellen. Het is, net zoals in Nederland, *hel bekende riddeltje*...'

Zendelingen werden voor de keus geplaatst: wachten op de groei van eigen liturgie, opkomend 'uit de boezem zelf', of, onder druk van de praktijk, maar overgaan op importeren van de liturgie van het thuisfront. Het laatste kwam vaker voor dan het eerste.

Bijvoorbeeld de *gemeentezang*. Vertalen van psalmen en gezangen, met gebruikmaking van de westerse melodieën?

Het schriftuurlijke motief

Ds. K. van Dijk zag zich omstreeks 1930 gesteld voor dat dilemma. De synode van Utrecht (1905) had uitgesproken: 'opdat in de vergaderingen alle psalmen gezongen kunnen worden is het nodig pogingen in het werk te stellen, om een complete Javaanschen berijmden psalmbundel te krijgen, met zoo weinig mogelijk oud-Javaansche woorden, wijl deze door het volk niet worden verstaan'.

Nu is het zonneklaar, dat de psalmen en het zingen van de psalmen in de gehele christelijke kerk, waar ook ter wereld, een belangrijke plaats moet innemen in de liturgie. Dat is nou zo'n liturgisch element, die vanuit de Schrift ons aangereikt wordt, *het schriftuurlijke motief*.

Maar de Geneefse melodieën zijn, net zo min als de Gregoriaanse, door de Schrift ons voorgeschreven. Die melodieën zijn opgekomen uit de boezem van het westerse volk; ze passen daarom zo goed bij ons. Alhoewel heel wat gezangen uit de E&R-bundel een 'binnenkomer' waarschijnlijk meer zouden aanspreken, vandaag de dag.

Geen imperialistisch-kolonialistisch motief

Ds. Van Dijk stond echter voor het blok, en hij schreef over zijn tweestrijd het volgende⁷:

'Daarom willen wij zeer beslist aan onze Javaansche Christengemeente een behoorlijke mate van groeivrijheid in de uitdrukkingsvormen van hun Christendom laten, en in de Javaansche kerk Javaansche vormen en expressievermogens op het gebied van zang en muziek niet negeeren.'

Het is in ds. Van Dijk te prijzen dat hij dit zo neerschrijft. Want het was geenszins vanzelfsprekend dat het westen niet van mening was. dat de 'superieure' westerse cultuur overgedragen moest worden aan de andere volkeren op deze aarde, met hun 'minderwaardige' cultuur. In de vorige eeuw heerste de stellige overtuiging, dat de westerse cultuur verbreid moest worden. Zending **was** daar zelfs ondergeschikt aan, een middel slechts tot een dergelijke cultuur-uitbreiding. J. Verkuyl vermeldt het zgn. cultuur-Protestantisme in de 19e en begin 20e eeuw, dat van mening was dat de taak van de zending was 'begrip te kweken voor de waarden van de westerse cultuur en als diepere begeleiding van de cultuuroverdracht'.⁴ En in zijn tijd zegt Gijsbert Karel van Hogendorp in een pleidooi ten bate van bijbel-verspreiding in Indonesië: 'Hoe verre de heidenen nog achterlijk zijn in beschaafdheid, weet iedereen. Ook voor de huishouding van de staat mag het dus belangrijk gerekend worden *een middel van beschaving te verspreiden*'.⁵

Onder druk van de omstandigheden

Maar, ook al **was** Van Dijk het daar dus niet **mee eens**, hij kon er naar zijn mening niet onder uit. Onder druk van de wens van de Synode, en door eigen overtuiging gedreven, gaat hij er toch toe over, de Psalmen te berijmen op de maat en de muziek van het westen. En hij verdedigt dat als volgt:

'...en zoo is het ook niet ons Hollandisme, dat **ons psalmen** doet invoeren met Hollandsche versmaat en Hollandsche zangwijzen. Want dit is voor ons niet een kwestie van beginsel; maar van praktijk. Wij zien *voorlopig* (cursivering GR) geen kans om de psalmen, die wij om **principele** redenen gaarne willen invoeren, te geven in een anderen, meer Javaanschen **vorm**. Dat is iets, wat wij moeten overlaten aan wie dit in de toekomst wel zullen kunnen.'

Hij wil niets weten van 'overplanting van Hollandsche gewoonten'. Maar de omstandigheden dwingen hem toch een andere weg te gaan, en hij zet zich aan het werk om de 150 psalmen in het **Javaans** te berijmen. Aanvankelijk doet hij dat in nauw overleg met een inheemse helper, maar dat blijkt een doodlopende weg: de man had, aldus Van Dijk, geen begrip van onze rijm, noch van onze kadans. Daar had toch wel een rood lichtje kunnen gaan branden, maar ds. Van Dijk zette zijn werk **voort**. Het kwam niet bij hem op 'een meer Javaanschen vorm te kiezen, b.v. dien van de Jav. **tembang** of van de **gendangan**.' Uiteindelijk waren er al enige psalmen in de westerse vorm. Dus waarom zou hij het nu anders gaan doen? Bovendien, zegt hij, 'als er ooit **zulk** een bewerking van de psalmen moet komen (iets wat ik niet per se wil uitsluiten) dan zal het toch naar alle waarschijnlijkheid van de Javanen zelf moeten uitgaan. Ons **liggen** de tembangwijzen en in het algemeen de Javaansche dichtvormen niet.'

U ziet, hoe de één langs de ander heenschuift: de Javanen haakt af, omdat hem de westerse rijm en maat niet liggen.

En de zendeling waagt zich niet aan een vruchtbare aculturatie van de psalmen, omdat hem de Javaanse rijm en maat niet liggen. Toch gaat de laatste door met het imponeren van de westerse muziek en rijm in de Javaanse cultuur...

De tijd ontbreekt (?) en 'er *rijn omstandigheden*', waarin wij niet kunnen wachten. Ds. Van Dijk stelt zich beschikbaar, geheel te goeder trouw, laat dat vaststaan, en heel bescheiden ook. Zo zegt hij ook: 'Staat er straks uit de Javanen een dichter op, die met gaven toegerust is om ook gouden vormen te geven, dan spreekt het vanzelf, dat mijn bewerking daardoor verdrongen wordt.'

Maar is het dan niet prachtig, dat de Geneefse melodieën over de hele wereld te horen zijn? En dat 'orden voor de eredienst' in zoveel opzichten gelijken op die in Nederland? Vergemakkelijkt dat niet de wederzijdse herkenning?

Over dit oecumenische aspect en het opwerpen van nog meer obstakels de volgende keer verder.

G. Riemer

¹ Bijvoorbeeld in de brieven van Clemens Romanus en Ignatius, cf G. van Rongen, p. 53-54.

² Zie J.R. Luth. 'Waar komen onze psalmen vandaan?', *De Reformatie*, jg. 67 p. 435.

³ Ds. K. van Dijk, 'Waarom de 150 psalmen, ook bij de Javaanschen kerkzang', in het zendingstijdschrift *De Opwekker*, 1933, p. 10-28.

⁴ J. Verkuyl. *Inleiding in de Zendingwetenschap*, Kampen 1975, p. 238.

⁵ Geciteerd uit J. Swellenpehel. In *Leydeckers Voetspoor*.

**Een vakantie
zonder alcohol
geeft pas echt
plezier**

+CBD

voor een christelijk alcoholvrij leven.
Christelijke Beweging voor Drankbestrijding
Antwoordnr. 609, 7300 WB Apeldoorn.

ANGLO-SAXON KERKBOUW

Enkele jaren geleden heb ik een artikel geschreven over vroeg-christelijke kerken in Italië. Misschien is het ook interessant na te gaan hoe pos-bekeerde heidenen aan kerken kwamen. Omdat onze eigen kerkelijke 'prehistorie' in Engeland (vroeger Brittannië geheten) te vinden is, heb ik voor dat land gekozen.

Geschiedenis

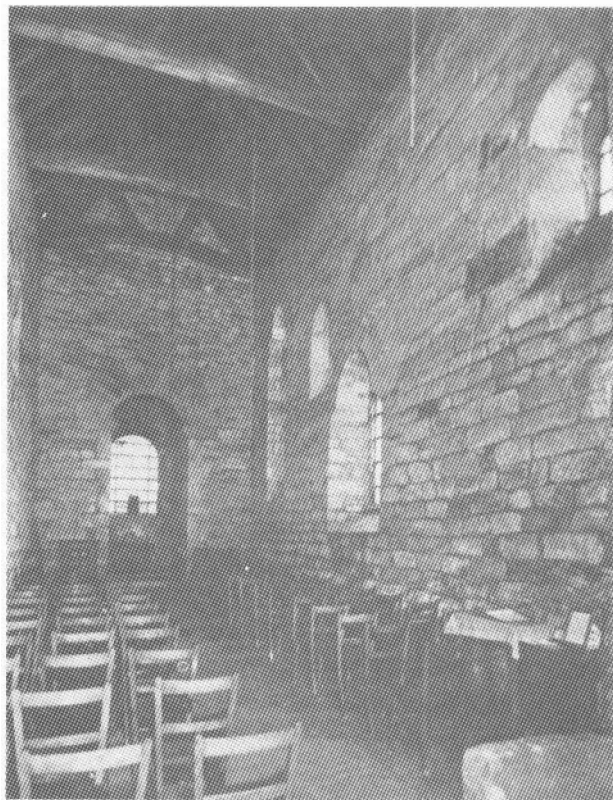
Uit heel vroege bronnen is op te maken dat al tijdens de Romeinse bezetting het Christendom gepredikt is. Door sommigen wordt zelfs gesuggereerd dat omstreeks 37 na Chr. de eerste predikers arriveerden. Ook is bekend, dat op het Concilie van Arles in 314 vier Britse bisschoppen aanwezig waren. Hoewel er duidelijk sprake is van een bloeiende christelijke kerk in bepaalde streken, is daarmee zeker niet gezegd dat het hele land gekerstend was. Gegevens over kerken en andere plaatsen voor de eredienst uit die tijd zijn summier. In enkele Romeinse steden zijn funderingen gevonden en er zijn ook nog restanten van privé-heiligdommen in Romeinse villa's opgegraven.

In Ierland waren in die tijd hoogstwaarschijnlijk nog maar heel weinig Christenen. Dat gebied was dan ook een vruchtbaar arbeidsveld voor de zendeling Patrick.

Er ontstond geleidelijk een wisselwerking tussen de verschillende Britse gebieden. Uit Ierland en de Britse gemeenten (parishes) in Wales trokken predikers heen en weer, maar uit beide landen gingen er ook veel naar de andere Britse streken: in Schotland en vooral in het zuidwesten, in Cornwall, verschenen veel zendingen.

Intussen was het einde van de Romeinse hezetting in zicht. In Brittannië landden grote groepen Germanen: Angelen, Saksen, Juten en Friezen waren de belangrijkste. Al deze Germanen waren heiden. Door hun komrt werden veel Christen-Britten verdreven naar de westelijke uithoeken van het land. Mede hierdoor werden ze gescheiden van de kerken die op het vasteland ontstaan waren.

Zo vervreemde men van de kerk van Rome, die men ook in de Keltische streken steeds gerespecteerd had. Geleidelijk ontstonden dan ook een aantal typisch Keltische trekken in de Britse kerk; bovendien was men nauwelijks of niet op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen in Rome. Rinnen de kloostergemeenschappen werden de eerste, houten kerkjes gebouwd. Groeide een klooster verder uit,

Her Interieur van Escomb. De Romeinse triomfboog is duidelijk zichtbaar. De twee hooggeplaatste ramen rechts met de schuine dagkanten zijn oorspronkelijk, de grotere ramen zijn later aangebracht. Hoewel de muren van mooi behouwen Romeinse stenen zijn gebouwd, waren ze oorspronkelijk toch gebleisterd.

dan werd er een kerkje bij gebouwd. Behalve op een paar rotsen in de Atlantische Oceaan is van die oudste Ierse kerken niets meer over.

De komst van het Evangelie in Cornwall

Kleurrijk zijn de verhalen over de Ierse heiligen die aan landden in Cornwall. Zo was er St. Piran, die volgens de overlevering op een molensteen aan kwam drijven... Waarschijnlijk had hij, evenals de andere zendingen, een rond, draagbaar altaar bij zich. Dat was voor de mensen een onbekend voorwerp, vandaar het misverstand. Behalve een altaar hadden de predikers ook een houten staf of een houten kruis. Als ze gingen prediken, plantten ze dat kruis stevig in de grond. De belangstellende toehoorders verzamelden zich daar omheen. Op den duur ontstond daar het vaste ontmoetingspunt. In later tijd werd de houten staak door een mooi gebeeldhouwd ste-

nen kruis vervangen. De heidense Kelten hadden altijd veel stenen opgericht; vaak als gedenkteken voor een belangrijke leider, of bij het graf van een geëerde dode. Nu ze tot geloof kwamen sprak het vanzelf, dat ze het kruis als symbool kozen en overal neerzetten. Je kunt ze ook nu nog vinden langs wegen, op de 'moor' (heide), op kerkhoven, enz.

Het regende regelmatig in Cornwall. Om tijdens de eredienst het altaar tegen weer en wind te beschutten, bouwde men een afdak waar de prediker, de priester, meteen ook droog stond. Dat bracht toen de toehoorders weer op het idee voor henzelf ook een afdak te bouwen: de eerste kerk was een feit. Behalve in uitzonderlijke gevallen waren ook hier de kerkjes van hout.

De kerk in Noord-Engeland

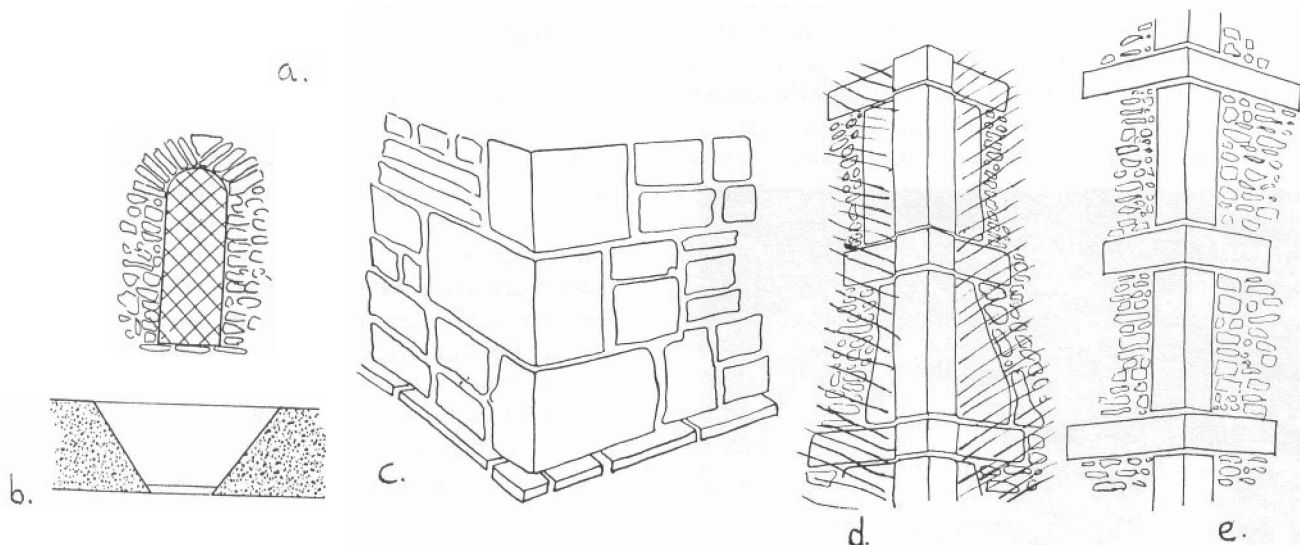
De Britten lieten zich weinig gelegen liggen aan de nieuwgekomen Engelsen (de verzamelnaam voor de diverse Germaanse stammen die vanaf de 4e eeuw het land

de Romeinse kerken, die met een absis gebouwd waren. Er wordt aangenomen, dat de Keltische kerkbouwers de grotten en rotsgraven van de Egyptische kluizenaars ten voorbeeld namen.

In Escomb, County Durham, staat een gaaf voorbeeld van zo'n Anglo-Saxon kerk. Hij moet kort na 700 gebouwd zijn.

Er zijn vrij grote verschillen tussen Anglo-Saxon en Norman (de Engelse vorm van Romaanse) architectuur, hoewel in beide de ronde boog kenmerkend is. Ik noem nu een paar karakteristieke elementen van de Anglo-Saxon kerken.

Kenmerkend zijn: smalle, naar verhouding hoge ruimten met dunne muren. De Engelsen hadden een ongelooflijk goede kwaliteit mortel, zodat de muren in Escomb niet dikker dan ongeveer 70 cm hoefden te zijn. De hoeken van de muren waren gevormd door heel grote stenen in een bepaalde techniek te metselen; of de stenen liggen om en om met de lange kant in de zijmuur en eindmuur

n. Een Anglo-Saxon raam Goed is te zien hoe de boog 'opgevuld' moest worden, b De afgeschuinde dagkanten van het raam, waardoor er twee keer zoveel ruimte is voor het zonlicht ('splay'). c, d, e De afwerking van de hoeken van Anglo-Saxon kerken c. zoals het in Escomb is ('Escomb-fashion'). d, e 'long-and-short' werk, d met onafgewerkte stenen (geoorde stukken werden gepleisterd), e met bewerkte stenen (de ruwe kleine stenen ook gepleisterd).

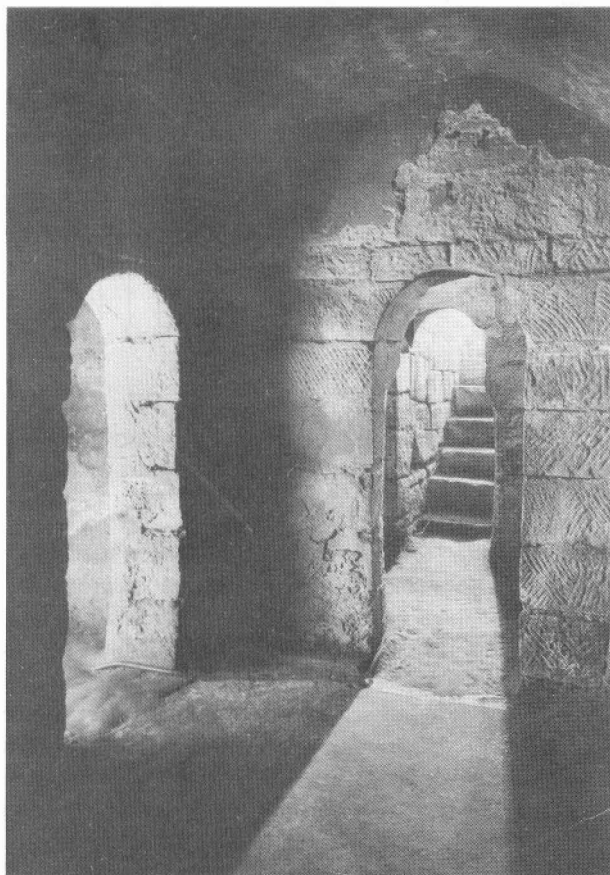
hadden overspoeld). Vooral de bewoners van Wales hadden een grote afkeer van de indringers: er bestaat een manuscript waarin de Engelsen met kennelijk welbehagen brandend in de hel worden afgebeeld.

Maar toen vanuit Northumbria, het noordelijkste koninkrijk van Engeland, een verzoek werd gericht aan de monniken van het Schotse eiland Iona enige zendelingen te sturen, werd er meteen aan hun verzoek gehoor gegeven; ze verhuisden zich op het eiland Lindisfarne. Dat gebeurde kort na 600 na Chr. Ook in Northumbria hebben rondtrekkende monniken het Evangelie gebracht. Maar hier ontstonden naast houten kerkjes ook stenen gebouwen. Daar is naar verhouding heel wat van over. Ze waren naar Iers model gebouwd. Dat betekent dat de oostmuur van het koor altijd een rechte muur was, in tegenstelling tot

om beide muren te verstevigen, of de hoeken bestaan uit zogenaamd 'long-and-short' werk; de ene steen is recht-opstaand, de ander liggend ingemetseld. Vaak zijn de onregelmatige kanten weggepleisterd, want natuurlijk was het exterieur van de kerken gepleisterd.

Wegens de duurte en schaarste van glas zaten de kleine ramen hoog, zodat de kou enigszins over de hoofden heen trok. In Escomb zijn nog vijf oorspronkelijke ramen over. In de kerk loopt de muur er omheen breed uit, zodat de zonnestralen uitwaaien en het binnenvallende licht optimaal benut kan worden. In het interieur staat ook de triomfboog nog. Ze hadden moeite met het maken van bogen; er waren geen goede mallen en ook geen taps toelopende stenen, dus kun je aan de gebrekkige constructie meteen zien dat je met Anglo-Saxon werk te ma-

ken heht. In Eicombe is de triomfboog echter een hergebruikt Romeinse boog, afkomstig uit een naburig fort. Behalve in Escomb zijn er aan de kust nog restanten over van de 7e-eeuwse tweelingkloosters Jarrow en Monkwearmouth. Dankzij de geschriften van Beda weten we vrij nauwkeurig hoe de gebouwen er uitgezien moeten hebben. Abt was Benedict Biscop, die in Rome had gestudeerd. Hij had daar allerlei nieuwe dingen geleerd, en om zijn kerk te verfraaien liet hij uit Gallië glazeniers komen om glas in de ramen aan te brengen. Nog steeds is in de kerk van Jarrow de inwijdingssteen uit 684 te zien. Alleen de toren en het koor zijn nog over; het schip is in de 19e eeuw vernieuwd. Het boeiende hier is dat het koor oorspronkelijk een apart kerkje geweest is; op dezelfde plaats werd een tweede kerk gebouwd toen de eerste niet meer voldoende ruimte bood. De ramen in het koor zijn gedeeltelijk met steen opgevuld; men was in 680 nog niet in staat glasplaten te maken die groot genoeg waren voor een heel raam. De kloosterkerk van Monkwearmouth is tien jaar ouder dan die van Jarrow. Beide kerken hadden oorspronkelijk een westportaal. In Monkwearmouth werd daar later een toren bovenop gebouwd. Op de gevel van het portaal is nog de schaduw van een Christussculptuur te zien. Ook is er nog een fries met diersculpturen aanwezig. Na zoveel eeuwen verwerking is daar helaas evenmin

De crypte te Hexham. Te zien zijn de Romeinse bewerkte steen, het 'heilgdom' met tunnelgewelf, links de deur naar de zuidelijke gang en achterin de westelijke trap naar het schip van de kerk

veel van te onderscheiden. Bij opgravingen in de vorige eeuw zijn een flink aantal geheeldhouwde stenen gevonden, die in de kerk opgesteld zijn. Ze vormen een van de belangrijkste collecties in Engeland.

Wilfrid, de grootste bouwer in het noorden

Een tijdgenoot van Benedict Biscop was Wilfrid, bisschop van York. Hij moet een formidabele persoonlijkheid geweest zijn. Als jongen voelde hij zich al tot het klooster aangetrokken, maar voor hij een definitieve beslissing nam, wilde hij eerst Rome bezoeken en kennismaken met het kerkelijk leven aldaar.

Op weg erheen bleef hij echter een jaar in Lyon hangen, waar hij kennis maakte met het leven en ook de architectuur van het Merovingische Gallië. In Rome aangekomen, bleef hij ook daar lange tijd. Er volgden nog meer reizen naar Gallië en Italië. En steeds zag hij daar nieuwe gebouwen, die hem hevig interesseerden. Zulke kerken zouden ze in Engeland moeten hebben!

Zodra hij bisschop was geworden ging er dan ook een uitgebreid programma voor kerkbouw van start. In Ripon bouwde hij een kerk met een crypte, naar voorbeelden die hij in Gallië en Italië gezien had. Er waren porticus (rechthoekige 'kapellen' langs de noord- en zuidmuur; soms ook langs de westmuur, door openingen verbonden met het schip) en een absis, voor het Noorden onbekende verschijnselen. Het bijbehorende klooster volgde de regel van Benedictus. In dit klooster werd het jongetje Willibrord opgenomen. Wilfrid had grote invloed op hem.

Tets noordelijker stichtte hij in de jaren 669-678 het klooster Hexham. Deze kerk was zo schitterend, dat tijdgenoten er niet over uitgepraat raakten. Zijn biograaf Eddius meldt dat hij prachtige crypten van gepolijste stenen bouwde, en daarboven een complexe kerk, met veelkleurige zuilen, veel porticus, omgeven door gangen in de muren. Kortom, het was de mooiste kerk ten noorden van de Alpen...

Van dit prachtige gebouw is alleen de crypte nog over. Die is inderdaad van bewerkte stenen gebouwd; ook in Hexham was genoeg Romeins materiaal voorhanden. De crypte was waarschijnlijk bestemd om als grafkapel voor Wilfrid zelf te dienen, maar daar is niets van gekomen. Het is een rechthoekige ruimte; hoewel hij oorspronkelijk half boven de grond uitstak, waren er geen ramen in. Er lopen twee gangen omheen, en er is een klein extra vertrek, waar één van de gangen in uitkomt. De andere gang loopt naar de hoofdkamer. De crypte is waarschijnlijk gebaseerd op een vroeg-christelijk model, met Merovingische motieven. De crypte in Ripon bestaat ook nog, dat is een simpeler vorm van hetzelfde concept.

Wilfrid had op zijn reizen ook kruiskerken gezien. Die waren in zijn land onbekend. In Hexham bouwde hij een soort kruiskerk; de porticus werden aan het eind van het schip niet parallel met, maar haaks op de noord- en zuidmuur gebouwd. Ze vormden een 'dwarsschip', een transept. Zo'n Anglo-Saxon transept was lager dan het schip en had ook nog geen grote openingsbogen naar het schip

toe; er waren nog steeds kleine openingen in de massieve muren. Pas honderden jaren later werden 'echte' transepten gebouwd.

In de kerk in Hexham is verder weinig Anglo-Saxon werk over. Er is wel een verzameling stenen; bouwfragmenten en grafmonumenten van de hoogste kwaliteit. De kerk van Wilfrid moet zeer rijk aan sculptuur en andere versieringen geweest zijn.

Besluit

Op een van zijn reizen naar Rome, in 678, belandde Wilfrid in Friesland. Hij moest er overwinteren en benutte die tijd door er het Evangelie te prediken. Hoewel Beda beweert dat hij enkele duizenden Friezen gedoopt heeft, had zijn prediking in werkelijkheid nauwelijks resultaat. Dat zat Wilfrid dwars. Hij was zo begaan met de heidense Germaanse stammen op het vasteland, dat hij er steeds weer over praatte.

In Ripon werd Willibrord sterk beïnvloed door die verhalen, zodat hij besloot het door Wilfrid begonnen werk voort te zetten. De Angelsaksen brachten met het Christelijk geloof ook hun architectuur naar ons land.

De kerkjes waren van hout, de meeste waren bij Willibrords dood allang weer verwoest, en als we willen bekijken hoe onze oudste kerken er uitgezien zullen hebben, moeten we dus naar Engeland.

Maar in St. Odiliënburg, in Limburg, staat naast de grote laat-Romaanse kerk een oeroud kerkje, nu in gebruik als doopkapel, dat volgens de traditie door een van Willibrords opvolgers is gebouwd. Er zijn geen oorspronkelijke deur- of raamopeningen en daardoor is het gebouw niet te dateren, maar het bezit de kenmerken van een Anglo-Saxon kerk: smal, naar verhouding hoog, met een rechtgesloten koor.

In Elst in de Betuwe zijn de resten van een kerk opgegraven, die tussen het begin van de 8e en de 10e eeuw gebouwd moet zijn op de fundamenteën van twee Romeinse tempels, precies zoals door de kerk gepropageerd werd. Ook hier een rechtgesloten koor. Tenslotte noem ik nog twee kerkjes, die porticus gehad hebben. In de kerk van Tienhoven aan de Lek is aan de zuidmuur een dichtgemetselde boog van een porticus te zien, en in Oosterbeek staan noord- en zuidmuur van de oudste kerk nog, met aan beide kanten twee wijde bogen, die ooit toegang gaven tot porticus. Hier houdt het verhaal op, want de stijl van het oorspronkelijke kerkje in Oosterbeek was Karolingisch. Hoewel gelijktijdig met de Anglo-Saxon architectuur, was het een wezenlijk andere bouwstijl.

Sarie Geelhoed

Geraadpleegde literatuur:

Beda: *A History of the English Church and People*.
N. Pevsner: *An Outline of European Architecture*.
H.M. & J. Taylor: *Anglo-Saxon Architecture* 1-3.
D.P. Kirby: *Saint Wilfrid at Hexham*.
S.V. Daniell: *The Story of Cornwall's Churches*.
Charles Thomas: *Britain and Ireland in Early Christian Times*.
Geoffrey Ashe: *King Arthur's Avalon*.
Edwin Smith e.a.: *English Parish Churches*.
E.H. ter Kuile: *De Romaanse Kerkbouwkunst in de Nederlanden*.

GEKNIPT VOOR VANDAAG

CHRISTUS' HEMELVAART NOODZAKELIJK

*'Ik zeg u de waarheid:
het is beter voor u dat ik heenga;
want als ik niet heenga,
zal de Trooster niet tot u komen;
nu ik wel ga,
zal ik Hem tot u zenden.'*

*Het is alsof Jezus wilde zeggen:
Het is goed voor u
dat deze gestalte van een slaaf
van u wordt weggenomen.
Als Woord dat vlees is geworden,
verblijf ik weliswaar temidden van u,
maar ik wil niet meer
dat u mij nog lichamelijk liefhebt,
en dat u tevreden met die melk
altijd kinderen wenst te blijven.*

*Als ik u deze tere spijzen
waarmee ik u heb gevoed
niet onthoud,
zult u nooit trek krijgen in vast voedsel;
blijft u op lichamelijke wijze vasthouden
aan het lichamelijke in mij,
dan zult u niet in staat zijn
de Geest in u op te nemen.
Want wat betekent:
'Als ik niet heenga,
zal de Trooster niet komen;
nu ik wel ga,
zal ik hem tot u zenden?
Betekent het iets anders dan:
U kunt de Geest niet ontvangen
zolang u blijft staan bij uw kennis van Christus
naar zijn mens-zijn?
Vandaar dat Paulus
die de Geest reeds had ontvangen, kon zeggen:
'Indien wij Christus al
naar het vlees gekend hebben,
dan nu toch niet meer'.
Want hij kent zelfs het vlees van Christus
niet naar het vlees,
die het vleesgeworden Woord geestelijk kent.*

*Dat is juist wat de goede Meester wilde, toen hij zei:
'Als ik niet heenga,
zal de Trooster niet tot u komen.
Nu ik wel ga,
zal ik hem tot u zenden.'
Toen Christus echter lichamelijk wegging,
was niet alleen de Heilige Geest,
maar waren ook de Vader en de Zoon
hen geestelijk nabij.
Want als het weggaan van Christus
zo moet worden verstaan
dat de Heilige Geest
in plaats van Hem en niet mèt Hem
in hen zou zijn,
waar blijft dan de belofte van de Heer, die zegt:
'Zie ik ben met u alle dagen
tot aan de voleinding der wereld';
en ook: 'Wij zullen tot hem komen,
ik en de Vader,
en verblijf bij hem nemen'?
Hij beloofde dus de Heilige Geest zo te zenden,
dat Hijzelf altijd met hen zou zijn.*

Augustinus, 'Over het Evangelie van Johannes', 94
(uit: L. Janssen, Augustinus-brevier)

Op dinsdag 11 mei kwam het onderwerp *zending onder het joodse volk* tot een afronding. Wij hadden er al eerder besprekingsronden over gehad, want er bleek toch wel heel wat aan vast te zitten.

De PS Noord-Holland vroeg (kort samengevat) dat de GS zou uitspreken, dat a. de verkondiging aan het joodse volk onze opdracht is, en b. de mogelijkheden na te gaan deze verkondiging kerkverbandelijk aan te pakken. De GS zou dan voor dit doel deputaten moeten benoemen, die in samenwerking met STEVAJ deze mogelijkheden zouden moeten onderzoeken.

Voor de goede orde: STEVAJ is de afkorting voor Stichting ter bevordering van de evangelieverkondiging aan het joodse volk. Zij timmert al jaren aan de weg met de bedoeling, dit werk ergens kerkelijk onderdak te geven.

Maar dat gaat zo gemakkelijk niet, en iets van die moeite hebben wij nu ook ter synode ervaren. Een belangrijke vraag speelde voortdurend door de bespreking heen, namelijk: is het *nu* echt *onze* roeping om aan het joodse volk het evangelie te verkondigen? Welke prioriteit heeft dat? En dat nog even afgezien van het feit, dat de joden bij ons in de buurt heus niet worden overgeslagen bij het evangeliseren; de eerste gevraagde uitspraak is dus in ieder geval te algemeen gesteld. Maar dan toegespitst op de kerkverbandelijke aanpak, zijn wij daar nu toe geroepen ja of nee? Concreet: zijn wij nalatig als wij 'nee' zeggen, althans op dit moment? Direct komen dan bijbelteksten naar voren zoals 'Eerst de Jood maar ook de Griek', met andere woorden: je moet het ene doen en het andere niet nalaten. Jawel, maar die teksten staan in een bepaald verband, daar gaat het niet over de zending maar over het samen delen in het heil. Kijken we naar het zendingsbevel, dan lezen we eenvoudig 'Gaaf heen tot alle volken', zonder enige nadere aanduiding.

Zodoende wordt hier wel verschillend over gedacht. Zelfs de opmerking 'Je moet het ene doen en het andere niet nalaten' kan niet zonder meer als gemeenschappelijke gedachte worden beschouwd. Immers, dat zou betekenen, dat wij nu, naast al onze zendingsactiviteiten in andere landen, zouden moeten besluiten tot een zendingspost in Jeruzalem of in welke andere joodse stad of wijk dan ook. Anders doen we het één terwijl wij het andere nalaten... Dan zouden wij aan dat andere nu de hoogste prioriteit moeten geven. En daarvan was de synode niet overtuigd. De PS Noord-Holland had op dat punt ook geen enkele argumentatie aangedragen. En daarbij kwam ook de vraag, waarom de PS zelf niet wat meer speurwerk voor STEVAJ had verricht.

Zo strandde dit voorstel, niet in een harde afwijzing of zo, maar in een *thans* niet. Wellicht later, die deur staat open. Maar dan wel meer onderbouwd.

Niemand is tegen een kerkelijke aanpak van de verkondiging van het evangelie onder het joodse volk, en niemand

zegt dat het onbelangrijk is. Maar toch kunnen keuzes anders uitvallen, voor Zaïre bijvoorbeeld, of voor de Oekraïne. Tal van afwegingen worden daarbij gemaakt. Helaas pakte het anders uit dan STEVAJ had gehoopt, en toch hoeven wij ons er niet nalatig onder te voelen. Want het evangelie wordt verkondigd, onder alle volken, mede door ons en gelukkig door nog vele anderen.

Op woensdag 12 mei gingen *twee brieven* de deur uit.

In de eerste plaats een schrijven aan de generale synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland (synodaal). Daar hoort een stukje historie bij.

Drie jaar geleden, op onze generale synode te Leeuwarden, lag er van de kant van de Gereformeerde Kerken (synodaal) een brief op tafel met een schuldbelijdenis over de leerbeslissingen in de jaren '40 en over het onrecht dat daaruit is voortgevloeid. De GS Leeuwarden reageerde daarop in die zin, dat een schuldbelijdenis moeilijk kan worden geaccepteerd als zij geen recht doet aan wat er werkelijk is gebeurd. De kerkstrijd werd gezien in het vlak van de menselijke verhoudingen, mensen hadden elkaar geen ruimte gegeven, terwijl van onze kant altijd is aangewezen dat het ging om de *leer*. Helaas kwam dat niet naar voren, integendeel, de leerbeslissingen werden teruggedrongen in een tijd dat geen enkele leerbeslissing meer veilig was, en de censuurmaatregelen werden opgeheven in een situatie dat geen enkele censuur meer werd geoefend.

Welnu, op die reactie van onze kant reageerden de Gereformeerde Kerken (synodaal) met een brief naar Ommen. Onze moeite met hun schuldbelijdenis zijn bij hen overgekomen als verwijten. In de wandelgangen hadden wij al het woord 'hooghartig' beluisterd als typering van de vrijgemaakte brief. Daarom herhaalt de (synodale) synode, dat zij onvoorwaardelijk afstand neemt van de leerbeslissingen uit de veertiger jaren, omdat in die tijd de zorg voor de zuiverheid van de leer uit de hand gelopen was. Eveneens brengt zij nog eens naar voren, dat het 'onze kerkelijke schuld was' dat wij elkaar geen tijd en ruimte gaven voor die genezing die alleen de Heilige Geest kan geven. Ook is zij bereid tot een gedachtenwisseling in de geest van 1 Cor. 13.

De antwoordbrief van Ommen werd zo zorgvuldig mogelijk vastgesteld. Iedere gedachte aan hooghartigheid hebben wij geprobeerd te vermijden. Sober maar helder is er een oproep uitgegaan om toch terug te keren tot het fundament waarop Christus zijn kerk vergadert. Wij hebben ons verdriet uitgesproken over de kloof die ons scheidt. De afstand is zo groot geworden, dat wij elkaar niet meer verstaan. Toch hebben wij ook de schuldbelijdenis aangevaard, precies zoals ze is, niet meer maar ook niet minder. Verder konden wij niet gaan. In de bespreking kwam nog een pleidooi naar voren om het gesprek aan te gaan, al

was het alleen maar voor de duizenden die daar in geestelijke nood verkeren. Maar niemand diende daartoe een voorstel in, het kon niet, ei. is geen voldoende basis meer.

De tweede brief ging naar de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Daarin wordt een dringend beroep gedaan op de leden van de senaat om het wetsvoorstel Algemene Wet Gelijke Behandeling toch vooral niet tot wet te verheffen.

Zeker, wij zijn tegen discriminatie, het ondericheid maken tussen mensen op grond van niet relevante argumenten. Maar wat is 'niet relevant'? Dat begrip is niet waardevrij. En zoals het er nu naar uitziet, zal ook het christelijk geloof als zodanig worden aangemerkt, in het alle gevolgen daarvan voor de christelijke organisatie en dienstverlening.

Ook heeft de minister van binnenlandse zaken ons duidelijk gemaakt, dat wij niet alles zonde mogen noemen. Met die opmerking *trad* zij in de plaats van de kerken, hetgeen evenzo zeer verontrustend is.

Met klein hebben wij zo onze zorg onder woorden gebracht, en als het goed is; krijgt deze brief een officiële behandeling in de Eerste Kamer.

Laat es veel gebed zijn, dat de boodschap in elk van deze brieven de harten bereikt en verandert.

Donderdag 13 mei stioid geheel in het kader van de buitenlandse betrekkingen, met name die met de Angelsaksische kerken. Gasten arriveerden uit Amerika, Canada, Ierland en Schotland. Na een hartelijk welkom woonden zij de besprekingen bij.

De deputaten hadden de generale synode gevraagd om een bijstelling van de 'Kegels voor het beoefenen van zusterkerkrelaties', zoals die waren vastgesteld door de GS Leeuwarden. Vooral de discussie over de 1e regel daarvan werd interessant. Die 1e regel luidt als volgt: 'De kerken zullen over en weer op elkaar toezien, dal in leer, kerkregering, tucht en eredienst niet afgeweken wordt van de gereformeerde leer.'

Die taal klinkt ons vertrouwd in de oren. Maas in her buitenland kan het woord *toezien* heel verschillend overkomen! Sommige kerken beluisteren daarin een inquisitieachtige klank. Hoewel dat niet de bedoeling is, is dat wel voorstelbaar. Er zijn nieuwe contacten met kerken, die een heel andere achtergrond hebben dan wij. Het *toezien* op komt bij hen over als *in de gaten houden*, en dan wel vooral in negatieve zin, met het oog op ontsporingen en afdwalingen. Voor wie Engels spreekt, de Free Church of Scotland gaf het weer als *watching out for aberrations*. Voeg daarbij, dat ons kerkverband relatief zeer groot is, en u kunt begrijpen hoe een kleine buitenlandse kerk zich voelt wanneer wij bij haar binnenkomen met als éérste (!) regel voor kerkelijk contact: wij gaan over en weer op elkaar toezien...

Deputaten kunnen dan uitleggen wat zij willen, en dat hebben ze ook heus geprobeerd, maar hun toelichting komt niet over. Daarom werd met algemeen stemmen, na

een uitvoerige bespreking in aanwezigheid van de gasten, die eerste regel veranderd in: 'De kerken zullen elkaar zo veel mogelijk bijstaan in de handhaving, verdediging en bevordering van de gereformeerde belijdenis naar de Schriften in leer, kerkregering, tucht en eredienst.'

Dit klinkt niet alleen positiever, maar het heeft bovendien inder mogelijkheden. *Bijstaan* is meer dan *toezien*. Het kan ook zien op hulp in de voorziening van literatuur of bij de opleiding tot de dienst des Woords, bijvoorbeeld. Dat was een reden te meer waarom de vergadering graag accoord ging met het voorstel.

Vervolgens passeerden de Angelsaksische kerken de revue. De contacten werden alle voortgezet of zelfs geïntensiveerd. En daarna was het tijd voor de toespraken, over en weer. Het Engels was niet van de lucht, met alle mogelijke accenten. Maar het was hartverwarmend om naar elkaar te luisteren, om elkaar in geloof te herkennen en samen te zingen en te bidden, verbonden in Christus.

Tot zover deze keer. En omdat de synode in de week van de Hemelvaartsdag niet vergadert (maar de leden thuis hard aan het werk zijn) hoop ik over twee weken mijn verdere indrukken aan u kwijt te raken.

B.Luiten

PASTORAAL
perspectief

Idske de Jong-de Haan
Maat en overdaad
Over alcohol en gokken,
experiment en verslaving

'Alcohol **hoort** er voor mij bij -
het praat wat makkelijker. Een
sociaal smeermiddel? Zou best
kunnen, **ja**. En ik **wil** ook alcohol
op mijn verjaardag.'

'**Waarom** ik gok? Nou, als **w e** pa-
tat halen en **wachten**, gooien we
er wel eens een **knaak** in.'

Welk risico **zit** eraan? **Is** nee oke?
Is experimenteren normaal? Pro-
bleemgebruik? Hulp zoeken/ge-
ven - een **daad** van moed!
Dit boekje belicht **deze** problema-
tiek.

112 pag., ing., f 14,50.

Verkrijgbaar
bij de boekhandel.

Oosterbaan & Le Cointre b.v.
Postbus 25, 4460 AA GOES
tel. 01100-15991

PREKEN VAN CALVIJN OVER DE UITVERKIEZING

De Groot Goudriaan verraste ons met de uitgave van een dertiental preken van Calvijn over de goddelijke verkiezing en verwerping. De behandelde stof omvat Gen. 25 : 12 tot Gen. 27 : 36. Het gaat dus over de geschiedenis van Jacob en Ezau, waarbij blijkt dat de oudste de jongste dienstbaar zou wezen. God heeft Jacob liefgehad en Ezau gehaat en dat alles naar zijn verkiezend welbehagen.

De preken zijn in 1560 gehouden en door dr. S. v.d. Linde uit het Frans vertaald en van een inleiding voorzien. Daarin maakt de vertaler zijn plan bekend, nog andere preken van Calvijn over dit onderwerp te publiceren, en die dan ook te vergelijken met wat in de Institutie over de uitverkiezing te lezen is en in Calvijns commentaren. Ook wil V.d. Linde dan de opvattingen van Calvijn leggen naast die van Luther en Zwingli. V.d. Linde is dus nog vol werklust en ambitie op zijn hoge leeftijd. Hij zegt er dan ook nadrukkelijk bij: Doo volente. We hopen van harte dat het hem vergund wordt, deze plannen te voltooien.

C. Graafland heeft in zijn grote werk *Van Calvijn tot Barth* (1987) gezegd, dat in de prediking van Calvijn de predestinatie weinig uitdrukkelijk aan de orde wordt gesteld. De uitgave van dit boek wijst in een andere richting.

We kunnen deze preken uiteraard niet stuk voor stuk bespreken. Enkele zaken vallen op: Calvijn maakt er ten volle ernst mee, dat allen geroepen worden tot het heil. De hele gemeente wordt aangesproken, niet alleen een 'uitverkoren' deel. Toch wordt het soevereine, eeuwige besluit van God ten volle gehandhaafd. En wat wij niet begrijpen kunnen met ons beperkte verstand, moeten we laten liggen. Van ijle speculaties en brutale vragen aan God heeft Calvijn een hartgrondige afkeer. En de uitverkiezing leidt tot een leven in godsvrucht. Het gaat in al deze preken uiteindelijk om het heil in Christus, al zijn grote delen echt 'exemplarisch'.

Geen prediking alleen voor uitverkorenen

Ook in onze tijd zijn er nog voorgangers, die er niet van willen weten, dat het heil in Christus aan alle mensen zonder onderscheid ernstig aangeboden wordt. Het wordt wel aan alle mensen voorgesteld, zo zegt men dan, maar niet echt aangeboden. Dat is een wrede prediking, die doet denken aan de martelingen in vroeger jaren in de Gevangendoor in Den Haag. De mensen, die tot de hon-

gerdood veroordeeld waren, kregen hun cel dicht bij de keuken, zodat ze wel de etensgeuren roken, maar er niets van kregen. Calvijn staat zeker niet aan de kant van deze predikers. In de preek over Gen. 25 : 20-22 lezen we: 'Ja zeker, God wil dat de hele wereld behouden wordt maar dat maakt dat de verworpenen zich niet kunnen verontschuldigen. Want de beloften van het evangelie hebben heel zeker ons behoud op het oog en we komen niet bedrogen uit als we erop hopen'. Ook wat op pag. 223 staat, is van belang. Daar wordt gesproken over Ezau's bittere taal toen hem de eerstgeboortezegen ontging. In dat verband wijst Calvijn op de diepe verlorenheid van ons allen, en hij wijst er met een beroep op Jesaja 55 op, dat we de Here moeten zoeken zolang Hij zich laat vinden en dat we niet te lang moeten wachten tot de deur gesloten is. Als God dan klopt, moeten we opendoen. En, om niet meer te noemen, op pag. 63 wordt gezegd met beroep op Matth. 11 : 28. 'Zo nodigt de Zoon van God ons uit, niet twee of drie van ons maar allen, zonder uitzondering'.

Geen ongepaste vragen

Als we over de eeuwige verkiezing en verwerping doordenken, kunnen we voor onoplosbare vragen komen. Het past ons niet zulke vragen tegenover de hoge God te stellen. Het gaat ons klein verstand te boven. Calvijn moet er ook niets van hebben. Hij zegt, dat er geen onzinniger waan bestaat dan meer te willen weten dan wat God ons laat zien (p. 42). Op blz. 50 gaat het over de godsspraak, dat de Here Jakob heeft liefgehad en Ezau gehaat. We lezen dan 'als we... ons afvragen waarom God, eer Hij de wereld geschapen had en voor Adams val, al gehaat en liefgehad heeft moeten we ons kalm en rustig houden en niet gaan tegenspreken'. Calvijn zegt dan verder dat de stenen die we opraken zeker op ons eigen hoofd zullen neerkomen en Gods majesteit niet zullen raken. Dat houden we over als we een grote mond opzetten en er lasteringen tegen God uitgooien. Op blz. 214 wordt eraan herinnerd, dat Ezau op jacht ging zonder zijn vader te bedriegen, en Jacob liegt en bedriegt en speelt een vals spel. Wij zouden zeggen, dat Jacob moest worden afgesneden. En toch wil God dat hij de eerstgeboorte krijgt. Dit komt voort uit Gods eeuwige raad, die wij niet kunnen begrijpen. En we weten totaal niet wat God daartoe gebracht heeft (cursivering van mij, M.J.A.) Toch moet het voor ons vaststaan, dat God alles rechtvaardig doet

omdat zijn wil regel van alle recht is. God is aan geen enkele wet onderworpen, nog veel minder aan wal wij fantaseren, zodat Hij alle dagen kan doen wat Hem belieft. (En dan vervolgt Calvijn, dat wij niet moeten redetwisten' de enkele wil van God zal al onze wereldse redenen te boven gaan. *Al* wat uit *ons* brein opkomt moet tegen de grond. Men ineent heel wat gronden te kunnen aandragen. Maar *als* hun wartaal ophoudt, blijft Gods gerechtigheid overeind. Calvijn spreekt over mensen die nauwelijks inet de punt vaii hun tong één woord van Wet en Evangelic hebben aangeraakt, maar die toch Paulus voorbij willen streven. 'Wij hebben geen half ons begrip en daarentegen omvat Hij met aijn vuist de hele wereld (p. 40/1). Wij hebben Hem eenvoudig te aanbidden eii aan Hem te laten wat Hij aan zichzelf voorbehoudt (p. 45). God wordt onr dus geschilderd als soms onbegrijpelijk en toch geheel rechtvaardig. Hij doet naar zijn wil en staat boven alle wet. Toch wordt God nergens getekend als een onbetrouwbaar, willekeurig despoot. Juist in deze preken blijkt Gods trouw aan zijn gegeven Woord. aan zijn beloften.)

Er worden door Calvijn twee soorten mensen genoemd, die vijanden zijn van vaii de leer van de uitverkiezing, de honden en zwijnen. De honden komen met hun kwaad-aardige vragen. Ze blaffen en laten hun tanden zien. Ze scheuren de Heilige Schrift aan stukken. God zou onrechtvaardig zijn en verschil maken tussen de één en de ander. En zo zou er aanneming van personen zijn bij God. En dan zijn er de zwijnen. Zij zeggen. als ik uitverkoren ben, kan ik al liet kwade doen, en God zal mij bewaren. En als ik verworpen hen, hoef ik me niet te kwellen om het goede te doen. Ik kan dan toch niet behouden worden. Calvijn wijst dan op II Tim. 2 : 19: 'Wie de naam des Heren aanroept moet zich hoeden voor ongerechtigheid'. God wil ons niet de gelegenheid geven om kwaad te doen als Hij ons heeft verkoren zonder iets van onze werken in aanmerking te nemen (p. 50/1).

Vertrouwen op de beloften

Van Izaak, Rebekka en Jacob worden de gebreketi zeker niet verzwegen. Maar de gouden draad in deze preken is dat zij zich vasthielden aan de beloften, ook al scheen alles op niets uit te lopen. Schitterend wordt getekend het blijvend vertrouwen en het aanhouden in het gebed van Izaak, toen zijn huwelijk de eerste twintig jaar onvruchtbaar bleef. En deze aartsvader wordt ook geprezen om het vasthouden aati de beloften als het hem in het land van de Filistijnen moeilijk gemaakt wordt.

Opmerkelijk is de vijfde preek in deze bundel, die handelt over de verkoop van het eerstgeboorterecht door Ezau. Daarin wordt geen enkele veroordeling uitgesproken over de houding van Jacob. Integendeel. Wij kiest het 'goede deel'. Hij laat zijn eten staan terwille van een geestelijk goed dat meer dan honderd, ja een miljoen levens waard was' (p. 89). Izaak wordt telkens getekend als de bewaarder der beloften die voorgoed in de familie moesten blijven.

Als Izaak aan het einde van zijn leven – tegen zijn bedoeling – toch Jacob zegent, en als zo aan Ezau de zegen ontgaat, veroordeelt Calvijn de list en het bedrog van Jacob en Rebekka in niet malse bewoordingen. En Izaak noemt hij 'suf' en sloom'. Maar Izaak behield het vaste geloof dat zijn geslacht de zegen van de Here zou wegdragen. En in Rebekka wordt het geprezen, dat zij gehoorzaam wilde zijn aan de goddelijke uitspraak aangaande het eerstgeboorterecht van Jacob.

Preektrant en liturgie

We willen nog een enkel woord zeggen over de opbouw van de preken en over de orde van de diensten. In geen van de preken komt een thema en verdeling voor. Soms hebben ze, zoals V.d. Linde ook al opmerkt meer het karakter van een hijhellezing dan van een preek. Maar denk eens aan, elke avond hield Calvijn een preek, die – zoals in de inleiding staat – eerder drie kwartier dan een half uur geduurd zal hebben. We kunnen ons natuurlijk niet met Calvijn meten. Maar hij preekte toch, naast zijn veelomvattende andere arbeid, iedere dag. Klagen wij dan misschien toch niet te gauw over de werkdruk van predikanten?

Elke preek wordt voorafgegaan door een gebed om de verlichting van de H. Geest. Dit gebed sluit steeds met het 'Onze Vader'. Bij iedere preek is ook een slotgebed opgenomen. Dit is meestal kort, éénmaal erg lang. En altijd wordt gebeden voor hen die vervreemd zijn van het evangelie of zij uit de kerker van duisternis en dwaling mogen worden teruggebracht. Calvijn dacht niet alleen aan de mensen binnen de kerk.

De preken boeien door hun rijke inhoud en grote zeggingskracht.

M.J. Arntzen

N.a.v. Prediking en verkiezing Dertien preken over de onverdiende verkiezing van Jacob en de verwerping van Ezau (1562) door Johannes Calvijn Vertaling dr. S. v.d. Linde. Uitgave de Groot Goudriaan, Kampen 1992 224 pag. Prijs f 42.50

¹ C. Graafland. *Van Calvijn tot Dordt*. 1987. p. 20.

BEROEPEN

Beroepbaar gesteld door de classis Kampen: drs. ir. E.J. Hempenius, Pinksterbloem 40, 8265 LG Kampen, ☎ (05202) 26092.

Bedankt voor Ommen: P.L. Voorberg te Rouveen; voor Veenendaal (tweede predikantsplaats): H.J.J. Feenstra te Berkel en Rodenrijs.

Aangenomen naar Middelburg (voor de miss. dienst op Irian Jaya): R. Kuipers, kandidaat te 's-Gravenhage, die bedankte voor Creil i.c.m. Nagele, Drogeham, Enschede-Noord (miss. dienst Irian Jaya), Nijega-Opeinde i.c.m. Mildam, Ulrum en Vleuten-De Meern i.c.m. Maarssen-Breukelen.

Spreekconsent is door de classis Amersfoort verleend aan H.J. Visser (voor de periode van een jaar), Van Campenstraat 7, 3818 BA Amersfoort, ☎ (033) 620639.

AANVAARDING AMBT DR. C.J. DE RUIJTER

KAMPEN – Dr. C.J. de Ruijter, benoemd tot hoogleraar in de ambtelijke vakken aan de Theologische Universiteit te Kampen, zal zijn ambt openlijk aanvaarden op woensdag 26 mei 1993. Hij spreekt dan een rede uit onder de titel 'Tussen tekst en hoorder'. De inauguratie vindt plaats in de Eudokiakerk, Wederiklaan 54 te Kampen, aanvang 14.30 uur. Na afloop is er gelegenheid tot gelukwensen.

ADRESWIJZIGINGEN E.D.

Haren * Diaconie: D. Heerema, Wederikweg 17, 9753 AA Haren, ☎ (050) 342039.

Heerenveen * Scriba: M. Terpstra, Europalaan 55, 8422 GL Heerenveen, ☎ (05130) 25989.

Kampen * Scriba I (kerkeraad en kerk. bureau): J.T. Sikkema, Wederiklaan 59, 8265 DB Kampen, ☎ (05202) 22417.

Leek * Scriba: T. Potstra, Oldebertweg 121, 9356 AD Leek, ☎ (05945) 14633.

Mariërborg * Scriba: C. de Vriec, Prof. Waterinkstraat X, 7692 AK Mariërborg, ☎ (05235) 1146.

Wapenveld * Diaconie: D. Buter, Postbus 48, 8190 AA Wapenveld.

PERSBERICHT

Nieuwe financiële actie voor Aix-en-Provence

Eind 1990 heeft de Stichting Kampen – Aix-en-Provence een financiële actie ten bate van de gereformeerde theologische faculteit in Aix-en-Provence gevoerd. Deze actie was een groot succes. Het streefbedrag van f 180.000,- werd uiteindelijk zelfs met meer dan f 220.000,- overtroffen!

Met behulp van deze prachtige opbrengst heeft de stichting de faculteit in Aix gedurende drie jaar financieel kunnen ondersteunen. Maar nu komt de bodem van de kas in zicht. Helaas is de financiële situatie in Aix de af-

gelopen drie jaar niet echt verbeterd. Aix blijft een eiland van gereformeerd theologisch onderwijs in een gesecculariseerd land. Het blijft volledig van giften afhankelijk. Vorig jaar was de situatie zelfs uiterst zorgwekkend. Gelukkig kwam men toen met name in Frankrijk zelf in beweging. Maar de buitenlandse hulp, ook uit Nederland, is momenteel nog net zo onmisbaar als in 1990.

Daarom doet de stichting met vrijmoedigheid opnieuw een beroep op de leden van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Graag zouden wij een bedrag van f 150.000,- ontvangen, zodat wij de faculteit weer gedurende drie jaar met een bedrag van f 50.000,- per jaar kunnen helpen.

Om kosten te besparen hebben wij de noodzakelijke financiële actie nu in een beperktere vorm georganiseerd. Aan al diegenen die de vorige keer hebben meegedaan, wordt een dezer dagen een actiekrantje met een acceptgirokaart verstuurd. Wie dit krantje niet ontvangt, kan het alsnog bestellen bij: *dhr. P. Wolsleger, Saturnusstraat 21, 7771 XV Hui-den hei*, ^.

Giften (fiscaal aftrekbaar) kunnen worden overgemaakt op giro nr. 3490687 ten name van Stichting Kampen – Aix-en-Provence te Ermelo.

Nadere informatie kan worden ingewonnen bij de secretaris van de stichting: drs. G. Kwakkel, *Dravik 23, 8265 EW Kampen*.

PERSBERICHT

Studiedag Liturgie

Op D.V. 5 juni a.s. organiseert de landelijke Werkgroep Eredienst voos de vierde maal een studiedag over liturgie in de Maranathakerk te Spakenburg.

Deze dag is bestemd voor plaatselijke liturgiecommissies en andere belangstellenden. De bedoeling van een dergelijke studiedag is het bestuderen van diverse facetten van de liturgie van onze kerkdiensten. Op deze manier hoopt de werkgroep het werk van allen die bij de liturgie betrokken zijn te ondersteunen en van een goede basis te voorzien.

Het programma bestaat o.a. uit een zestal workshops met de volgende thema's:

1. Liturgie en kerkorde (P. de Jong)
2. Vieren en leren: gegevens over verschillende liturgische gebruiken (J.R. Luth)
3. Wat is eigenlijk een kerklied? (J. Smelik)
4. Inventarisatie van de activiteiten van plaatselijke liturgiecommissies (M. den Otter)
5. Vormen van avondmaalsviering (A. de Hees-de Jong)
6. Architectuur en kerkbouw (K. Klamer)

De dag is zo ingedeeld dat iedere deelnemer drie verschillende workshops naar keuze kan volgen. In de middag is er een gezamenlijk kerkmuzikaal practicum o.l.v. Rolf Drost en Luuk Sikkema in de kerkzaal. De studiedag duurt van 10.15 tot ongeveer 15.15 uur.

De kosten zijn f 10,- per deelnemer. Voor meer informatie over de dag kunt u terecht bij A. de Heer-de Jnng, ☎ (033) 562340 of L. Sikkema, ☎ (05946) 14305.